

# УКРАЇНСЬКА МОВА

## Програма для загальноосвітніх навчальних закладів

*1–4 класи*

### ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

**К**урс української мови — важлива складова загального змісту початкової освіти, оскільки мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін.

Основна мета цього курсу полягає у формуванні ключової *комунікативної компетентності* молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань.

Навчання української мови має бути спрямоване також на формування *соціокультурної компетентності*, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання.

У процесі початкового навчання української мови постійно проводиться робота над формуванням *компетентності уміння вчитися*. Важливо навчити молодших школярів організовувати свою навчальну діяльність, сформувати в них почуття відповідальності за виконване завдання, готовність самостійно працювати з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, мати власну думку з приводу обговорюваних питань, обґрунтовувати її.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- ❖ вироблення в учнів мотивації навчання української мови;
- ❖ формування комунікативних умінь;
- ❖ гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письма);
- ❖ опанування найважливіших функціональних складників мовної системи;
- ❖ соціально-культурний розвиток особистості;
- ❖ формування в учнів уміння вчитися.

Відповідно до освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти навчальний предмет «Українська мова» будується за такими змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.

**Мовленнєва змістова лінія**, яка є основною, передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу. З цієї метою розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи у дошкільному віці (слухання-розуміння; говоріння), а також формуються, вдосконалюються види мовленнєвої діяльності, пов'язані з писемним мовленням (читання вголос і мовчки, робота з дитячою книжкою, письмові види робіт).

**Мовна змістова лінія**, маючи спрямованість на засвоєння школярами знань про мову, мовні вміння, розробляється з урахуванням того, що в початковому курсі формування в учнів знань про мову, умінь виконувати певні види мовного аналізу є пропедевтичним. Цю роботу слід підпорядковувати розвитку в учнів орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних, стилістичних умінь.

**Соціокультурна змістова лінія** передбачає формування в учнів уявлення про мову як форму вияву культури українського народу, як засіб створення творів мистецтва (художньої літератури); розширення уявлень школярів про свою державу Україну, культуру українського народу, про її особливості в різних регіонах; засвоєння малих українських фольклорних форм, національних формул мовленнєвого етикету, етикетних правил спілкування; використання набутих знань і умінь під час виконання соціальних ролей, спілкування із представниками різних вікових груп і статусів, вирішення навчальних і життєвих проблем. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою дібраних навчальних текстів, тем для побудови діалогів і монологічних зв'язних висловлювань різних видів, використання тематичних груп слів, стійких висловів, у яких відображаються особливості матеріальної і духовної культури народу, його національного характеру.

**Діяльнісна змістова лінія** спрямована на формування в молодших школярів уміння вчитися, яке дає їм змогу організувати і контролювати свою навчальну діяльність і забезпечується послідовною мотивацією навчання, здатністю докласти власних зусиль для досягнення результату, виконувати мисленнєві операції і практичні дії, володіти уміннями й навичками самоконтролю та самооцінки.

Програму структуровано за такими розділами:

- ❖ **«Навчання грамоти»;**
- ❖ **«Мовленнєва змістова лінія»;**
- ❖ **«Мовна змістова лінія»;**
- ❖ **«Соціокультурна змістова лінія»;**
- ❖ **«Діяльнісна змістова лінія».**

## I. Навчання грамоти

Основним методом навчання грамоти, який усталився у вітчизняній школі, є аналітико-синтетичний. Він передбачає реалізацію принципу «від звука до букви». Це означає, що учні повинні спочатку навчатись виконувати різні аналітико-синтетичні дії зі звуками мовлення, що є базовим умінням для формування навичок читання і письма.

Одночасно з аналітико-синтетичним методом можуть частково використовуватися й інші методи, зокрема метод цілих слів. Доцільність його принагідного застосування пояснюється необхідністю навчати школярів (після того, як вони засвоїли читання складами) сприймати графічні образи багатьох добре знайомих слів цілісно, швидко впізнавати їх на основі попереднього досвіду. Таке уміння є обов'язковою умовою цілковито сформованої навички читання.

У навчанні письма необхідно формувати координацію дій рухового і зорового аналізаторів, графічні навички письма (правильне, чітке зображення букв, їх поєднань, плавне письмо складів, слів, невеликих речень у темпі, відповідному індивідуальним можливостям учнів); дбати про засвоєння гігієнічних правил, яких слід дотримуватися під час письма.

Враховуючи вікові особливості розвитку шестирічних учнів (слабкість дрібних м'язів руки, недостатня регуляція рухів під час письма, значна стомлюваність за тривалого напруження, недостатня сформованість зорового сприйняття графічного образу букви), програма не рекомендує форсувати навчання письма. Зокрема, опанування письма великих літер складної конфігурації може відбуватись не одночасно з навчанням відповідних рядкових (малих) букв, а з певним інтервалом. Однак за умов належної підготовленості учнів до опанування графіки письма учитель може планувати вивчення малої і великої літер синхронно. Особливо такі можливості з'являються у II семестрі.

Програма не передбачає обов'язкового навчання першокласників безвідривного письма — за винятком тих випадків, де безвідривні поєднання букв є природними (*ми, не*) і не потребують повторного проведення по одній і тій самій лінії чи руху руки у зворотному напрямку по цій самій лінії (*ол, по, оо*). Поєднання з овальними та півовальними елементами відбувається за допомогою коротких прямих чи дугоподібних ліній.

За наявності в класі дітей, у яких переважають дії лівою рукою (визнаних лівшами після відповідної консультації з лікарем), учитель має корегувати методику навчання таких учнів, не наполягаючи на переучуванні їх на письмо правою рукою.

У процесі навчання грамоти важливо враховувати вміння, набуті дітьми в дошкільному віці. Учитель має забезпечити посилене навчальне навантаження тим учням, які певною мірою вміють читати й писати, та надати індивідуальну допомогу менш підготовленим.

Важливим завданням читання в 1 класі є пробудження у школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно з нею працювати.

У добукварний і букварний періоди навчання, коли учні ще недостатньо опанували грамоту, вони з допомогою вчителя вчать сприймати текст на слух (аудіювання). Поступово педагог залучає школярів до самостійного прочитування знайомих складів, слів на обкладинці книжки, в кінці букварного та в післябукварний період — до самостійного читання.

Першокласники засвоюють також найпростіші структурні елементи дитячої книжки, основні правила гігієни читання і розглядання книжки, накопичують досвід спілкування з однолітками та дорослими на основі прослуханого (прочитаного). Навчальним матеріалом на таких заняттях слугують дитячі книжки, які добираються з урахуванням вікових особливостей учнів, їхніх читацьких інтересів, уподобань, ви́до-жанрового, тематичного, авторського розмаїття, санітарно-гігієнічних вимог до видань для 6-річних першокласників. Це доступні дитячі книжки у типовому оформленні — основні написи (прізвище автора, назва книжки) розташовані на звичних місцях, виконані шрифтом, що легко прочитується, зміст ілюстрації на обкладинці відповідає назві книжки.

Бажано, щоб до кожного заняття добиралася нова книжка, і до кінця навчання в 1 класі учні здобули уявлення про те, що книжковий світ багатий і розмаїтий, у ньому кожна дитина може задовольнити свої пізнавальні інтереси, з книжкою можна цікаво проводити дозвілля.

У процесі навчання відбувається поступове ускладнення навчального матеріалу за такими показниками: кількість уміщених у книжці творів (від одного до трьох і більше), тип видання (книжка-твір, книжка-збірка; авторська, тематична, збірка народних казок тощо), обсяг текстів, що опрацьовуються на одному занятті (від 1 до 2 сторінок).

У 1 класі на роботу з дитячою книжкою рекомендується відводити до 20 хвилин уроку навчання грамоти (*один раз на 2 тижні*). Якщо учні класу мають достатній рівень розвитку навички читання, учитель може проводити заняття з дитячою книжкою протягом усього уроку.

## II. Мовленнєва змістова лінія

Програма передбачає набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне і писемне, діалогічне й монологічне; про особливості висловлювань, зумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Однак основну увагу в навчанні слід приділяти розвитку вмінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності: **слухання-розуміння** (аудіювання), **говоріння**, **читання**, **письмо**. З цією метою необхідно використовувати спеціальні види роботи, забезпечувати регулярний контроль за сформованістю відповідних умінь.

В основі розвитку різних навичок мовленнєвої діяльності лежить уміння слухати і розуміти усне мовлення. Учні, для яких українська мова є рідною, безумовно, володіють цим умінням на побутовому рівні. Однак у шкільному навчанні постійно збільшується лексичний запас, ускладнюється граматичний лад мовлення, розширюється тематика й поглиблюється логіка міркувань у висловлюваннях, що пропонуються для слухання. При цьому значно підвищуються вимоги до швидкості, точності сприйняття усного мовлення, розуміння прослуханого, уміння зосереджувати довільну увагу протягом більш тривалих відрізків часу. Усе це зумовлює необхідність удосконалювати навичку **аудіювання** не тільки в початкових, а й у наступних класах школи.

Школярів необхідно вчити стежити за розвитком думки, адекватно сприймати емоційно-оцінну інформацію; помічати в тексті слова, найважливіші для розуміння висловлювання; усвідомлювати значення загального тону, тембру, темпу, сили голосу.

Розвиток уміння уважно слухати, розуміти прослухане, виконувати після одного прослуховування певні завдання відбувається на матеріалі зв'язних (діалогічних і монологічних) висловлювань, а також на складеному з окремих одиниць різних мовних рівнів. У вправлянні з аудіювання, як правило, використовують фронтальні види роботи; для неї плануються завдання, виконання яких не вимагає (чи майже не вимагає) від учня усних чи письмових висловлювань. До таких завдань належать: виконання дії, описаної у тексті, малюнка за текстом; вибір правильної відповіді на запитання до тексту із кількох пропонованих варіантів тощо.

Формування та розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань — усних і письмових. Мається на увазі переказ готових текстів і побудова своїх висловлювань на добре знайомі учням теми: на основі прочитаних чи прослуханих творів, переглянутих фільмів, розповідей родичів, знайомих про ті чи інші події, про випадки із повсякденного життя школярів тощо. Необхідно пропонувати учням складати усні і письмові висловлювання з безпосередньою комунікативною метою (запрошення, вітання, вибачення, оголошення).

Ця робота виконується учнями самостійно або з опорою на різні допоміжні матеріали, пропоновані вчителем, — план, ключові словосполучення, речення, початок чи кінець майбутнього висловлювання, малюнок чи серія малюнків тощо. Характер, кількість допоміжного матеріалу залежать від ступеня підготовленості школярів, від мети роботи.

Важливо, щоб в організації мовленнєвої діяльності учнів на уроках складалися такі ситуації, які спонукали б їх до **говоріння**. З цією метою використовуються сюжетно-рольові ігри, в яких умовно визначається місце дії (*у класі, автобусі, парку, магазині*), співрозмовник (*товариш, молодший брат, мама, гість з іншого міста, села*), мета висловлювання (*про щось розповісти, повідомити, переконати, виправдатися* тощо).

У розвитку усного (діалогічного, монологічного) мовлення доцільно широко використовувати роботу в парах і невеликих групах, яка дає можливість висловитись більшості учнів класу. При цьому важливо прищеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул

мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому, погоджувати власні репліки з тим, що сказав співрозмовник, в умінні сказати йому добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити.

Розвиваючи писемне мовлення молодших школярів, учитель має заохочувати їх занотовувати свої думки, враження, писати про те, що їх справді хвилює. Важливим фактором є така організація роботи, за якої у того, хто робить записи, були б зацікавлені читачі або слухачі, готові обговорити написане (передусім його зміст, а не огріхи в побудові речень, правописі). При цьому необхідно заохочувати школярів удосконалювати, виправляти, переписувати свої роботи.

Важливе місце в системі роботи над розвитком мовленнєвої діяльності учнів відводиться окремим урокам розвитку зв'язного мовлення, які рекомендується проводити один раз на два тижні: у 2–4 класах – це окремий урок (*17 годин на рік*), а в 1 класі – фрагмент уроку протягом 15–20 хвилин. Основна мета цих уроків у 1 класі — ознайомлення учнів із тематичними групами слів («*Навчальне приладдя*», «*Явища природи*», «*Ввічливі слова*» та ін.); збагачення їхнього лексичного запасу словами — назвами предметів, ознак, дій; формування уміння будувати з вивченими словами словосполучення і речення, пов'язувати 2–3 речення у зв'язну розповідь. У 1 класі зв'язні висловлювання будуються усно. Важливо, щоб теми для них були цікавими дітям, торкалися подій з їхнього повсякденного життя. Уже з першого року навчання слід спонукати учнів до висловлювання власних думок, своїх оцінних суджень, висновків, порад тощо.

Уроки розвитку зв'язного мовлення в 2 класі присвячують ознайомленню школярів із виражальними засобами мови: порівняннями, епітетами, метафорами (без уживання термінів). Учні повинні навчитися правильно їх розуміти і доречно вживати у своєму мовленні. У другокласників також формуються вміння редагувати деформовані речення і тексти, будувати розповіді, описи за малюнком і запитаннями, серією малюнків, даним початком, опорними словами. Творчі роботи, як правило, виконуються усно. Однак, починаючи з II семестру, учням потрібно пропонувати самостійно записувати в зошиті невеликі висловлювання (3–4 речення).

У 3 класі на всіх уроках розвитку зв'язного мовлення в учнів формуються уміння будувати письмові висловлювання. А саме: перекази текстів, розповіді, описи, міркування з використанням певних допоміжних матеріалів — запитань, опорних слів, даного початку, плану тощо. Перед виконанням кожної письмової творчої роботи обов'язковим має бути підготовчий етап уроку. Він передбачає лексичну роботу (тлумачення значення окремих слів, добір синонімів, виражальних засобів мови, образних слів і словосполучень та ін.); складання плану майбутнього переказу чи твору; іншу підготовчу роботу (повторення правил пунктуації, правопису окремих слів, структури тексту тощо). У добірї тематики текстів для переказів і учнівських творів необхідно враховувати інтереси дітей, практичне спрямування та виховне значення текстів. Важливо навчити третьокласників письмово висловлювати своє ставлення до того, про що вони пишуть.

Робота на уроках розвитку мовлення в 4 класі передбачає формування в учнів умінь писати твори на основі своїх спостережень, вражень від екскурсії, з обґрунтуванням власної думки, аргументацією свого вибору, власною оцінкою героїв прочитаного тексту чи переглянутого фільму тощо. Значна частина уроків розвитку мовлення відводиться на формування умінь писати докладний переказ тексту, можливе також ознайомлення з іншими видами переказів: стислим, вибіркоким, творчим. Складання плану і написання творчої роботи кожний учень здійснює самостійно. Колективно клас працює лише на підготовчому етапі уроку. Індивідуальна допомога вчителя у формі консультації, додаткової інструкції, поради можлива окремим учням, які цього потребують.

Одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності, робота над яким відбувається в початкових класах, є **читання**. У 2–4 класах для роботи з читання

відведено спеціальні уроки, але й на уроках української мови цьому виду мовленнєвої діяльності важливо приділяти належну увагу.

Насамперед треба мати на увазі, що у навчанні мови широко використовуються тексти, робота над якими має розпочинатися з читання (вголос або мовчки), побіжної перевірки розуміння й обговорення окремих фрагментів. Специфікою роботи з читання на уроках мови є те, що увагу дітей слід особливо привертати до правильного вимовляння, значення слів; інтонації речень, різних за структурою; змістового поділу речень за допомогою пауз, мелодики та ін. Ці аспекти залишаються у сфері уваги і на уроках читання, але там акценти частково переміщуються в бік елементарного літературознавчого аналізу.

Загалом формування, розвиток навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності, будучи головною метою початкового навчання, займає не менше половини навчального часу на уроках мови.

### III. Мовна змістова лінія

Учні одержують загальні уявлення про мову як засіб спілкування, пізнання, впливу; про існування у світі різних мов (споріднених і неспоріднених), про державну мову та інші мови, що функціонують в Україні.

Початкове навчання мови передбачає пропедевтичну роботу з формування у школярів знань про одиниці різних мовних рівнів (текст, речення, слово в його лексичному і граматичному значеннях, звуки мовлення).

**Структурування розділів із вивчення зазначених мовних одиниць у підручниках для 2–4 класів може здійснюватися по-різному, за принципом науково обґрунтованої методичної доцільності.**

Основна увага має приділятися практичним аспектам: роботі над значенням слова і кількісному нарощуванню словникового запасу учнів, збагаченню їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитку вміння користуватись мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних); умінню аналізувати, оцінювати власну мовленнєву творчість, удосконалювати її.

Практична спрямованість початкового навчання виявляється і в тому, що навчальні досягнення молодших школярів з мови оцінюються не стільки за знаннями про мову, скільки за мовними вміннями: будувати речення, різні за структурою (прості і складні, з однорідними членами речення, звертанням та ін.), за метою висловлювання та інтонацією; уміння правильно утворювати форми слова і будувати словосполучення; дотримуватися норм лексичної сполучуваності, норм мови, наголошування слів.

Важливим навчальним умінням, яке підлягає обов'язковому контролю, є вміння застосовувати українську абетку (алфавіт) для відповідного розташування списків слів, користування навчальними словниками та іншою довідковою літературою.

В опануванні української мови важливо враховувати те, що вона є не тільки предметом навчання, а й засобом засвоєння інших предметів шкільної програми. Тому на уроках української мови необхідно опрацьовувати і мовний матеріал, який використовується на уроках з інших предметів, щоб забезпечити загальну мовленнєву культуру учнів. Так, на уроках мови доцільно регулярно пропонувати для практичних завдань складання словосполучень, речень зі слів, що належать до тих частин мови, поглиблена робота над якими не передбачається програмою початкових класів, але якими учні часто користуються, починаючи з 1 класу. Це числівники в різних відмінках (*до шістдесяти п'яти додати п'ять...*), прислівники, прикметники вищого й найвищого ступенів порівняння (*швидко — швидше — найшвидше; великий — більший — найбільший* і под.), займенники різних розрядів (*цей, той, всякий, самий* та ін.).



Одним із важливих завдань початкового навчання мови є **формування елементарних умінь орфографічно правильно писати слова, вживати пунктуаційні знаки**.

Основою орфографічної грамотності є вміння співвідносити фонетичний і графічний образи слова, позначати звуки слова відповідними буквами без їх пропусків, заміні, вставлянь і переставлянь. Учні початкових класів мають оволодіти цими вміннями і безпомилково писати слова за фонетичним принципом. Крім того, вони мають засвоїти і самостійно користуватись у процесі письма тими правилами правопису, алгоритм застосування яких є простим (1–2 кроки у міркуванні, наприклад, уживання знака м'якшення в кінці слова, прописної літери у власних назвах; написання *не* з дієсловом тощо).

Інші правила, які передбачають складний алгоритм застосування, засвоюються на пропедевтичному рівні; ознайомлення з ними і їх застосування здійснюється під керівництвом учителя. Це, наприклад, правила про написання слів із ненаголошеними голосними [e], [и], дзвінками і глухими приголосними, які піддаються взаємній асиміляції, правопису ненаголошених відмінкових та особових закінчень та ін.

**До текстів контрольних і перевірних робіт на знання правил, що передбачають певний алгоритм застосування, вносяться тільки ті слова, які попередньо були опрацьовані на уроках у різних видах навчальних завдань.**

Важливою частиною роботи з орфографії в початкових класах є засвоєння списку слів, вимову і написання яких школярі мають запам'ятати. Перевірка засвоєння цих слів (за попередні і поточний роки навчання) є обов'язковою частиною контролю за сформованістю правописних умінь.

Робота над правописом охоплює також засвоєння правил використання зазначених у програмах пунктуаційних знаків.

Визначальним умінням, яке має бути сформоване на початковому етапі навчання мови, є орфографічна і пунктуаційна зіркість: бачити в тексті особливості графічної форми слова, помічати пунктуаційні знаки у простих випадках, усвідомлювати їх роль у реченні, а також самостійно виправляти допущені помилки, зіставляючи написане зі зразком. Це уміння формується у процесі виконання школярами системи відповідних вправ на списування, різних видів навчальних диктантів, у роботі над помилками.

Важливим складником початкового навчання мови є **формування графічних навичок, техніки письма**. Необхідно прагнути, щоб письмо молодших школярів було охайним, розбірливим; його швидкість має задовольняти навчальні потреби учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а продовжується в наступних класах. Увага до цього аспекту письма необхідна не тільки під час виконання школярами спеціальних вправ у написанні окремих літер, їх елементів, буквосполучень, слів, а й під час виконання всіх інших письмових робіт (списування, письмо під диктування, з пам'яті та ін.).

Важливим завданням учителя є формування в учнів уміння писати на дошці з орієнтацією на її площину, регулювати розміри букв, дотримуватися горизонтальності рядків, доцільно розташовувати матеріал тощо.

Робота з письма передбачає формування у школярів культури оформлення письмових робіт (відступ від попередньої роботи чи від верхнього краю сторінки, розташування на рядку заголовка, дотримання абзаців, полів, охайність підкреслень, виправлень тощо).

#### **IV. Соціокультурна змістова лінія**

Реалізація змісту соціокультурної лінії передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів і їхню підготовку до життєдіяльності в українському соціумі. Загальнокультурний розвиток здійснюється шляхом використання у процесі навчання української мови народознавчого матеріалу; текстів, у яких розкриваються сторінки історичного минулого України; інформації про відомих українців минулого і сьогодення; підготовки і залучення дітей до проведення народних та релігійних свят, обрядів, ознайомлення з історією їх виникнення;

використання текстів на морально-етичну тематику для побудови переказів, репродукцій картин для написання творів за картиною тощо.

Підготовка до життя в українському соціумі передбачає засвоєння учнями назви рідної держави та її столиці, ознайомлення з державними символами України, усвідомлення значення державної мови, якою в нашій державі є українська, виховання патріотичних почуттів, толерантне ставлення до інших націй, які проживають в Україні, і їхніх мов.

Належне місце на уроках української мови повинно займати використання красномовного й особливо лінгвокрасномовного матеріалу. У процесі опрацювання малих фольклорних форм доцільно пропонувати школярам записувати усталені вислови, прислів'я, приказки, співанки, які вживають у своєму мовленні мешканці рідного краю. Для побудови зв'язних висловлювань варто обирати тематику, пов'язану з рідною місцевістю: складати описи рідної природи, писати про події і людей того міста чи села, в якому діти проживають, тощо.

Для формування культури поведінки в сім'ї доцільно ознайомлювати учнів з українськими традиціями в родинних стосунках, традиційними формами звертання членів родини один до одного, зі ставленням до старших і молодших членів сім'ї.

Для забезпечення успішної адаптації в шкільному середовищі дітей потрібно вчити спілкуватися з учителями, однокласниками, старшими і молодшими школярами, зі службовим персоналом школи; дотримуватися правил поведінки на уроці і перерві, в класі, коридорі, спортзалі, їдальні, актовій залі, на стадіоні, подвір'ї школи тощо.

На уроках української мови доцільно готувати молодших школярів до виконання соціальних ролей: читача бібліотеки, глядача театру чи кінотеатру, покупця, пішохода, пасажира, перехожого, відвідувача різноманітних культурних заходів та ін. З цією метою слід використовувати тексти, у яких мовиться про поведінку людей у громадських місцях, з обов'язковим аналізом дій персонажів текстів. Для вправлення учнів у правильному і доречному вживанні формул мовленнєвого етикету та формування в молодших школярів етики спілкування їм пропонують складати діалоги за ситуативними малюнками, словесно описаними ситуаціями на теми: «У театрі», «На виставці», «У магазині», «На вулиці», «У транспорті», «В їдальні», «У гостях» і подібні.

## V. Діяльнісна змістова лінія

Діяльнісна лінія передбачає формування в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок:

- ❖ *навчально-організаційних* (розуміти визначену вчителем мету навчальної діяльності, організувати робоче місце, раціонально розподіляти час, планувати послідовність виконання завдання, організувати навчальну діяльність у взаємодії з іншими її учасниками (у парі, малій групі);
- ❖ *навчально-інформаційних* (самостійно працювати з підручником, шукати нову інформацію з різних джерел, користуватися довідниковою літературою, зосереджено слухати матеріал, зв'язно, послідовно, доказово відповідати, вести діалог);
- ❖ *навчально-інтелектуальних і творчих* (аналізувати мовні явища, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати, встановлювати і пояснювати причиново-наслідкові зв'язки, вилучати зайве, групувати й класифікувати за певними ознаками, висловлювати аргументовані критичні судження, доводити власну думку, переносити знання і способи діяльності в нові обставини, застосовувати аналогію);
- ❖ *контрольно-оцінних* (використовувати різні способи перевірки та контролю своєї діяльності, знаходити і виправляти помилки, оцінювати власні навчальні досягнення).

Ця робота здійснюється у процесі реалізації інших змістових ліній шляхом настанов учителя, використання різних алгоритмів навчальної діяльності, пам'яток, зразків, інструкцій, застосування парних і групових форм роботи, інтерактивних методів і прийомів навчання тощо.



## 1 КЛАС

238 годин (7 годин на тиждень)

Для забезпечення синхронності у навчанні читання й письма в букварний період доцільно здійснити розподіл годин протягом навчального року не за семестрами, як у 2–4 класах, а за тижнями: на одному тижні планувати 4 години на читання і 3 години на письмо, а на наступному тижні — 3 години на читання і 4 години на письмо. У результаті час, відведений на читання і письмо, буде розподілено порівну.

Процес навчання грамоти в 1 класі поділяється на три періоди: **добукварний, букварний і післябукварний**. Залежно від попередньої підготовки школярів, учитель може самостійно визначати тривалість букварного періоду.

У **добукварний період** необхідно:

- ❖ розвивати усне мовлення першокласників (уміння слухати й розуміти усні висловлювання, говорити);
- ❖ формувати елементарні аналітико-синтетичні вміння у роботі над текстом, реченням, словом, звуками мовлення;
- ❖ готувати учнів до письма.

Протягом **букварного періоду** першокласники оволодівають початковими вміннями читати за букварем, писати в зошитах із друкованою основою і в зошитах із сіткою для 1 класу. Крім цього, продовжується робота з розвитку усного мовлення.

**Післябукварний період** призначений для вдосконалення уміння читати, писати, робити елементарні аналітико-синтетичні операції з одиницями різних мовних рівнів, для розвитку усного мовлення, виконання завдань і вправ із читання та письма за підручником (навчальним посібником), який готує учнів до вивчення у 2 класі окремих курсів — української мови і літературного читання.

Зміст навчального матеріалу

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

### I. Навчання грамоти

#### 1. Навчання читати

##### Добукварний період (14 годин)

Практичне ознайомлення зі словами — назвами предметів, ознак, дій, граматичними питаннями до них.

Розрізнення назв предметів за питаннями *хто це? що це?*

Умовне позначення слів.

Практичне ознайомлення з реченням.

Спосіб умовного позначення речень.

Складання речень за заданою графічною схемою.

Поділ слів на склади.

Поняття про наголос, наголошений склад.

Мовні і немовні звуки.

Уявлення про голосні і приголосні звуки, тверді і м'які приголосні, умовне позначення їх на письмі.

Звуковий аналіз простих за звуковою будовою слів. Побудова звукової схеми слів.

Позначення звуків буквами

**Учень/учениця:**

*має уявлення про номінативну роль слова; розрізняє назви істот і неживих предметів; розпізнає слова — назви ознак, дій, ставить до них питання; позначає слова умовними значками;*

*виокремлює речення з мовного потоку; аналізує їх за кількістю слів;*

*будує графічні схеми речень;*

*складає речення за поданою графічною схемою;*

*вимовляє слова по складах;*

*визначає на слух склад, який вимовляється з більшою силою голосу;*

*має уявлення про мовні і немовні звуки;*

*розрізняє голосні і приголосні звуки, тверді і м'які приголосні; умовно позначає їх на письмі;*

*робить звуковий аналіз простих за звуковою будовою слів; будує їх звукову схему, використовуючи умовні позначення звуків*

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<b>Букварний період (76 годин)</b>	
<p>Ознайомлення з буквами, які позначають голосні і приголосні звуки.</p> <p>Навчання основного прийому читання прямого складу з орієнтацією на букву, що позначає голосний звук.</p> <p>Практичне ознайомлення зі способами позначення м'якості приголосних звуків.</p> <p>Ознайомлення з апострофом ('). Використання апострофа для того, щоб показати, що наступні за ним букви <i>я, ю, є, ї</i> позначають два звуки: [й] + відповідний голосний.</p> <p>Ознайомлення з буквами та буквосполученнями <i>ґ, щ, дж, дз</i> і їх звуковими значеннями. Читання слів із ними.</p> <p>Читання слів із поступовим ускладненням їх звуко-складової структури.</p> <p>Складове читання і читання цілими словами.</p> <p>Навичка миттєвого впізнавання найбільш уживаних у букварі слів, що складаються з 2–4 літер (<i>ти, де, та, так, дім, хто, мама, вона, стіл, брат</i>) і коротких словосполучень (<i>я був, я і ти</i> і под.).</p> <p>Читання речень, коротких текстів із вивченими буквами. Правильне інтонування речень, у кінці яких стоять різні розділові знаки. Практичне засвоєння розділових знаків: крапка, кома, знак питання, знак оклику.</p>	<p><b>Учень/учениця:</b></p> <p><i>впізнає і розрізняє</i> букви на позначення голосних і приголосних звуків;</p> <p><i>читає</i> прямі склади типу «ПГ», «П'Г»;</p> <p><i>читає</i> склади і слова з буквами <i>і, я, ю, є, ь</i> у різних позиціях: на початку слова, складу, після букв на позначення приголосних звуків;</p> <p><i>читає</i> слова з апострофом;</p> <p><i>читає</i> слова з буквами українського алфавіту і буквосполученнями — <i>ґ, щ, дж, дз</i>;</p> <p><i>читає</i> слова складами (окремі слова нескладної структури — цілком);</p> <p><i>читає</i> букварні тексти цілими словами (окремі слова ускладненої структури — за одиницями читання), правильно інтонуючи речення, різні за метою висловлювання та інтонацією — розповідні, питальні, спонукальні, окличні (<i>без уживання термінів</i>) з орієнтацією на відповідні розділові знаки</p>
<b>Післябукварний період (29 годин)</b>	
<p>Після вивчення букваря уроки читання будуються на основі навчального матеріалу, призначеного для удосконалення основних якостей читацької навички — усвідомленості, правильності, виразності, а також швидкості, наближеної до повільної зв'язної розповіді.</p> <p>Читання текстів, які супроводжуються різноманітними навчальними завданнями, спрямованими на вдосконалення читацької навички й усвідомлення прочитаного тексту, підготовку учнів до роботи в 2 класі за Читанкою</p>	<p><b>Учень/учениця:</b></p> <p><i>читає</i> доступні тексти правильно, виразно, усвідомлюючи їх зміст;</p> <p><i>дотримується</i> швидкості читання, наближеної до повільної зв'язної розповіді;</p> <p><i>розуміє й адекватно виконує</i> короткі інструкції до навчальних завдань у підручнику та запропонованих учителем (для виконання індивідуально, в парах, у групах)</p>

## 2. Навчання письма. Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт

### Добукварний період (14 годин)

Посадка учня під час письма.

Положення ручки (олівця) в руці під час письма.

Розташування зошита на парті під час письма.

Рух пальців під час зображення графічних фігур.

Рух кисті і передпліччя уздовж рядка у процесі виконання графічних вправ.

Зображення ліній і фігур, штрихування, розфарбовування.

Зображення ліній, схожих на елементи букв.

Орієнтування на сторінці зошита та в графічній сітці

#### **Учень/учениця:**

*свідомо приймає* правильну позу перед початком письма;

*показує* правильне положення ручки в руці, *тримає* її великим, середнім і вказівним пальцями;

*кладає правильно* зошит на парту перед початком письма і *зберігає* таке його положення у процесі письма;

*правильно рухає* пальцями під час зображення невеликих фігур, розфарбовування; *рухає зняряддя* письма уздовж рядка за допомогою кисті і передпліччя на мізинному пальці;

*показує* верхню, нижню, ліву, праву сторони сторінки; початок, середину, кінець рядка; *проводить* лінії: вертикальні, горизонтальні, похилі (ліворуч, праворуч);

*зображує* прямі, ламані, хвилясті, петельні лінії перервними і неперервними (у міру можливого) рухами руки;

*правильно пише* прямі з верхнім і нижнім заокругленнями, верхні та нижні петлі, овали, півовали;

*знаходить і показує* всі лінії графічної сітки зошита (верхня і нижня рядкові лінії, міжрядкова, похила)

### Букварний період (76 годин)

Комунікативна спрямованість процесу письма.

Відомості про рукописні букви та пунктуаційні знаки.

Правила поєднання елементів букв.

Правила письма малих і великих букв.

Типи поєднань малих букв. Типи поєднань великих і малих букв.

Позначення звуків, сприйнятих на слух, відповідними рукописними буквами.

Списування з рукописного і друкованого текстів.

#### **Учень/учениця:**

*розрізняє* друковане і рукописне письмо; *пояснює* важливість рукописного письма, необхідність його естетичного вигляду;

*впізнає і називає* за алфавітом малі і великі рукописні букви; *пише* їх із дотриманням правильної форми, висоти, ширини;

*поєднує* безвідривно елементи букв природного злиття; букви за типами поєднань: верхнє, середнє, нижнє;

*пише* слова зв'язно, ритмічно, з однаковим нахилом букв;

*розташовує* слова і речення в основному рядку;

*списує* склади, слова, речення з рукописного і друкованого тексту;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Письмо під диктування.	<i>пише під диктування</i> складу, слова, речення;
Функції пунктуаційних знаків.	<i>називає і вживає</i> на письмі пунктуаційні знаки: крапку, кому, тире, знаки оклику і питання;
Робота у зошиті без друкованої основи	<i>дотримується</i> гігієнічних вимог у процесі письма

### Післябукварний період (29 годин)

Використання набутих умінь і навичок письма (охоплюючи правописну грамотність) для різного виду письмових робіт.	<b>Учень/учениця:</b> <i>списує</i> друкований і рукописний текст, дотримуючись каліграфічних вимог; <i>виконує</i> мовні завдання — фонетико-графічні, лексичні, граматичні;
Робота у звичайному зошиті із сіткою № 1 (без друкованої основи)	<i>пише під диктування</i> слова, речення із 3–4 слів (з урахуванням службових слів), у яких написання не розходиться зі звучанням, зв'язний текст, у якому написання слів відповідає вимові (інші слова записуються на дошці або продиктовуються орфографічно)

## II. Мовлення та змістова лінія

### 1. Аудіювання — слухання-розуміння усного мовлення (протягом року)

Сприймання на слух матеріалу, що складається з кількох звуків, складів, слів, словосполучень, виявлення серед них тих, які відповідають зазначеним прикметам.	<b>Учень/учениця:</b> <i>розрізняє</i> сприйняті на слух мовні одиниці: звуки, складу, слова, словосполучення; <i>встановлює</i> кількість почутих звуків, складів у словах, слів у реченнях; <i>виявляє</i> серед звуків, складів, слів ті, які є «зайвими», відповідають зазначеним прикметам, наприклад, починаються певним звуком і под.;
Сприймання на слух, розуміння, запам'ятовування з 1–2 прослуховувань змісту невеликих (за складністю подібних до букварних) текстів, що належать до художнього й розмовного стилів (казка, розповідь, вірш).	<i>слухає і розуміє</i> усне висловлювання (сюжетний текст), звучання якого триває до 1 хвилини (80–100 слів); <i>виокремлює</i> в почутому слова із заданими ознаками (на початку року — після кількох прослуховувань, у кінці — після одного-двох); <i>фіксує</i> початок і кінець тексту; <i>визначає</i> на слух кількість речень (2–4) у тексті; кількість слів у реченні (до 4 слів); <i>відповідає на запитання</i> за змістом прослуханого ( <i>хто? що? де? коли? як?</i> ); <i>розповідає</i> , про що мовиться у тексті, який прослуховується; <i>висловлює співпереживання</i> з діючими особами у процесі слухання тексту; <i>виконує</i> навчальні та ігрові дії відповідно до прослуханої інструкції
Сприймання на слух інструкцій, що стосуються виконання навчальних дій чи ігрових завдань	

**2. Говоріння (протягом року)**

Формування уміння регулювати дихання, силу голосу, темп мовлення.

Читання напам'ять віршів, загадування загадок, промовляння скоромовок тощо.

Відтворення (за ролями) діалогів із прослуханих казок, розповідей.

Побудова запитань і відповідей на них за прослуханим чи прочитаним текстом, малюнком, діафільмом, навчальною ситуацією у класі та ін.

Складання, розігрування діалогів за темами, близькими до життєвого досвіду дітей, — після попередньої підготовки (обговорення змісту, робота зі словом, словосполученням, етикетними мовленнєвими формулами, що використовуються у діалогах).

Повторення зразка зв'язного висловлювання, запропонованого вчителем.

Переказування невеликого прослуханого тексту з опорою на подані словосполучення, запитання, план (на початку року вчитель пропонує зазначену вище допомогу усно, а в кінці року — і в письмовій формі). Побудова зв'язного висловлювання за поданим початком і малюнком (серією малюнків), на основі прослуханого тексту, випадку з життя

**Учень/учениця:**

*регулює* дихання, силу голосу і темп мовлення у процесі виконання навчальних завдань;

*читає напам'ять* до 5 віршів (із Букваря або інших джерел);

*відтворює* за зразком інтонацію речень, різних за метою висловлювання;

*відтворює* в особах (з іншим учнем або вчителем) прослуханий діалог;

*формулює* запитання за змістом прослуханого тексту чи іншим джерелом інформації; *відповідає* на поставлене запитання;

*уважно слухає* співрозмовника й *адекватно відповідає* на його запитання, *самостійно формулює* репліки (запитання) до співбесідника за змістом попередньо підготовленої короткої розмови на добре знайому тему;

*повторює* услід за вчителем зразок зв'язного висловлювання зі збереженням змісту та інтонаційних особливостей висловлювання;

*переказує* сюжетний текст букварного типу;

*самостійно будує* зв'язне висловлювання за поданим початком і малюнком (ілюстрацією, серією малюнків), на основі прослуханого тексту або випадку з життя

**3. Читання (протягом року)**

Роль уміння читати в житті школярів і дорослих людей.

Усвідомлене читання доступних текстів

Правильне інтонування речень, у кінці яких стоять різні розділові знаки

**Учень/учениця:**

*висловлюється* про значення вміння читати в житті людини і прагне опанувати його;

*читає* вголос у темпі 20–30 слів за хвилину доступні тексти цілими словами (окремі слова ускладненої структури — за одиницями читання);

*розуміє* зміст прочитаного;

*правильно інтонує* речення, різні за метою висловлювання та інтонацією, відповідно до розділових знаків

<b>Зміст навчального матеріалу</b>	<b>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</b>
------------------------------------	--

**Робота з дитячою книжкою**

Практичне ознайомлення учнів зі змістом понять: письменник, його прізвище, назва (заголовок) книжки (твору), малюнок (ілюстрація), обкладинка, написи на ній, корінець, сторінка.

Формування умінь правильно називати книжку (твір): спочатку прізвище письменника, потім назву.  
Формування початкових умінь читати-розглядати дитячу книжку.

Ознайомлення школярів із періодичними виданнями (дитяча газета, журнал).

Практичне ознайомлення учнів із поняттями: *бібліотека, бібліотекар, читальна зала*.

Ознайомлення школярів з основними правилами гігієни читання-розглядання, із правилами збереження книжки, правилами поведінки в бібліотеці

**Учень/учениця:**

*практично розрізняє, називає* структурні елементи дитячої книжки: обкладинка, корінець, сторінка; *виділяє, показує* на обкладинці та в середині книжки назву (заголовок) твору, прізвище автора (письменника), ілюстрації;

*правильно називає* книжку (твір): спочатку прізвище письменника, потім назву (заголовок);

*розглядає* дитячу книжку (ілюстрації, назву, прізвище письменника); *висловлює* припущення (кілька слів), про що може розповісти ця книжка;

*практично розрізняє* дитячі періодичні видання: газету, журнал; *правильно називає* 1–2 дитячі журнали (наприклад, «Малятко», «Пізнайко»);

*пояснює*, для чого існують бібліотека, читальна зала, книжкова виставка, хто допомагає вибрати книжку в бібліотеці;

*дотримується (під керівництвом учителя) правил збереження дитячої книжки, гігієни читання-розглядання, елементарних правил поведінки в бібліотеці*

**4. Письмо (протягом року)**

Уявлення про те, що письмо є важливим винаходом, який дає змогу передавати інформацію на відстані, зберігати її тривалий час. Переваги письма перед іншими засобами передачі інформації (жести, умовні знаки, звукові сигнали та ін.).

Роль уміння писати в житті людей. Переваги грамотної людини над неграмотною.

Добір і записування назви малюнків.

Складання і записування речень за ілюстраціями, навчальною ситуацією, подіями з життя тощо

**Учень/учениця:**

*розрізняє* види письма: друкованого, рукописного, малюнкового; *розуміє* їх значення для спілкування між людьми на відстані і в часі;

*добирає і записує (з допомогою вчителя) назву малюнка;*

*складає, записує (самостійно та з допомогою вчителя) речення за ілюстраціями, навчальною ситуацією, створеною вчителем*

**III. Мовна змістова лінія**

**1. Текст. Речення. Слово (протягом року)**

Усні й письмові висловлювання, текст.

Зміст, заголовок тексту; відповідність заголовка змістові тексту.

**Учень/учениця:**

*розрізняє* усні і письмові висловлювання, текст;

*обирає з поданих або добирає самостійно заголовок до тексту букварного типу;*



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Поділ зв'язного висловлювання на речення; встановлення меж речення на слух і за графічними ознаками (велика літера у першому слові, розділові знаки в кінці).</p>	<p><i>визначає</i> кількість речень у тексті (з 2–4 речень); <i>виявляє</i> їх межі за графічними орієнтирами;</p>
<p>Спостереження за інтонацією розповідних, питальних, спонукальних, а також окличних речень (без уживання термінів) і виконання з ними навчальних завдань, що потребують читання й письма.</p>	<p><i>інтонаційно правильно вимовляє (читає)</i> речення, різні за метою висловлювання, і відповідно <i>оформляє</i> їх на письмі; <i>упізнає</i> речення за певною комунікативною ознакою (містить запитання, прохання, побажання та ін.);</p>
<p>Поділ речення на слова, розпізнавання в усному мовленні й на письмі прийменників, сполучників, часток як окремих слів (без термінів). Побудова графічних схем речень, які складаються з 1–5 слів.</p>	<p><i>визначає</i> кількість слів у реченні, яке складається з 1–4 слів (на слух під час читання); <i>складає</i> графічні схеми простих речень (до 5 слів), у тому числі зі службовими частинами мови;</p>
<p>Ознайомлення зі словами — назвами предметів, ознак, явищ дійсності. Робота над засвоєнням власне українських загальноживаних слів на місці засвоєних окремими учнями в дошкільному житті російських слів: <i>олівець, гумка, рядок, зошит, лялька, годинник, літак, смужка, малюнок, крапка, кишеня, сорочка</i> та ін. Уточнення правильного вимовляння українських слів, на місці яких засвоєно під впливом російської мови слова з іншим звучанням: <i>лінійка, вікно, ліс, дерево, бабуся, дідусь</i> та ін. Робота над усвідомленням учнями лексичного значення слова.</p>	<p><i>складає</i> речення, які відповідають заданим графічним схемам;</p> <p><i>упізнає і розрізняє</i> слова — назви предметів, ознак, дій;</p> <p><i>ставить</i> до слів питання <i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять?</i>;</p> <p><i>володіє</i> загальноживаними українськими словами, зокрема тими, що стосуються навчальної діяльності;</p> <p><i>відрізняє</i> на слух загальноживані українські слова від слів споріднених мов із тим самим значенням;</p> <p><i>співвідносить</i> слово і зображення відповідного предмета, дії, ознаки;</p> <p><i>вибирає</i> з-поміж 2–3 слів те, якому відповідає тлумачення, пропонуване вчителем;</p>
<p>Поширення речень іншими словами за змістом.</p>	<p><i>доповнює</i> речення 1–2 словами за змістом, добираючи їх самостійно або вибираючи із запропонованих у підручнику, вчителем;</p>
<p>Розташування речень за змістом у деформованому тексті</p>	<p><i>відновлює</i> деформований текст, який складається з 2–3 речень</p>

## 2. Звуки і букви. Склад. Наголос (протягом року)

Звуки мовлення у зіставленні з немовними звуками.

Уявлення про те, що слова складаються зі звуків.

Практичне ознайомлення зі смислорозрізнавальною роллю звуків; спостереження за тим, як вставка, пропуск, заміна одного зі звуків слова може призвести до появи іншого слова (*сон — слон, танк — так, сини — сіни* та ін.).

Послідовний ряд звуків слова. Виділення (услід за вчителем і самостійно) окремих звуків слова (перший, наступний, той, що іде після такого-то звука, останній), правильно вимовляючи їх.

### Учень/учениця:

*розрізняє* мовні і немовні звуки;

*знає*, що слова складаються зі звуків, що звуки на письмі позначаються буквами;

*пояснює* співвідношення між звуками і буквами у складі, слові;

*пояснює* зміну значення слова у результаті заміни одного зі звуків;

*правильно відтворює* ланцюжок звуків у почутому слові з 2–5 звуків (без явищ асиміляції);

*виділяє* перший і останній звуки у будь-якому слові букварного тексту;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Утворення складів різної структури (<i>на, нам, тра, трам</i>) із розрізнених звуків.</p> <p>Ознайомлення з голосними і приголосними звуками; дзвінками і глухими; твердими і м'якими приголосними.</p> <p>Ознайомлення з артикуляційними органами, спостереження за їх роботою під час вимовляння різних звуків.</p> <p>Удосконалення вимови окремих звуків, які мають певні вимовні труднощі: [ґ], [ґ'], [дж], [дз], [дз'], [ц], [ц'], [ч] та ін.</p> <p>Поділ слова на склади. Повторення за вчителем слів із наступним поділом їх на склади (слово вимовляється за правилами вимови). Розрізнення одно-, дво-, трискладових слів.</p> <p>Наголос у слові. Повторення за вчителем слів так, щоб було чітко чути склад під наголосом (вимовляють складами; наголошений голосний трохи розтягують, начебто перепитують із подивом). Робота зі словами, вимовляння і наголошування яких програма вимагає запам'ятати.</p> <p>Позначення звуків буквами. Абеткові (алфавітні) назви букв</p>	<p><i>поєднує</i> окремі звуки (2–4) у склад відповідної структури;</p> <p><i>розрізняє</i> голосні і приголосні звуки за звучанням та способом вимовляння;</p> <p><i>правильно вимовляє</i> приголосні звуки [дж], [дз], [дз'], [ц], [ц'], [ч], гортанний звук [ґ] та глотковий [ґ'];</p> <p><i>поділяє</i> на склади слова з двох-трьох складів;</p> <p><i>визначає наголос</i> у дво-, трискладових словах.</p> <p><i>знає</i> абеткові (алфавітні) назви букв</p>

### 3. Правопис (протягом року)

Позначення звуків буквами у тих випадках, коли написання відповідає вимові.

Використання *ь* і букв *я, ю, є, і* для позначення м'якості приголосних звуків.

Уживання великої літери на початку речення.

Уживання розділових знаків у кінці речення.

Списування навчальних друкованих і рукописних текстів.

Письмо під диктування.

Навчальні диктанти, матеріалом для яких є слова, речення, тексти.

**Слова, значення, вимову і написання яких учні повинні засвоїти:**

*бабуся, бджола, виразно, влітку, ворота, гумка, ганок, грона, ґрунт, гудзик, джміль, дзіґа, дзьоб, дідусь, загадка і заґадка, зо-зұля, ім'я, їжак, кватірка, Кіїв, лелєка, лінійка, лялька, новий, олень, олівєць, папір, парасолька, подруга, посередині, Україна, українська, фартух, цукєрка, цукор, якір* (35 слів)

**Учень/учениця:**

*правильно записує* слова, вимова і написання яких збігаються;

*правильно позначає* на письмі м'якість приголосних звуків;

*дотримується* правила вживання великої літери на початку речення;

*правильно вживає* розділові знаки (крапка, знак питання, знак оклику) під час списування та запису на слух речень;

*списує* текст (20–30 слів), дотримуючись правил каліграфії; перевіряє написане; *виправляє* допущені помилки;

*пише* під диктування слова, речення з 3–4 слів, зв'язний текст обсягом 20–30 слів, написання яких здійснюється за фонетичним принципом;

*правильно вимовляє, наголошує і пише* загальноживані слова, передбачені програмою для запам'ятовування

## IV. Соціокультурна змістова лінія

### 1. Тематичні групи слів, що називають державу, її столицю, державну символіку, реалії життя народу (протягом року)

Назва рідної держави і її столиці.  
Державні символи України.  
Рідне місто чи село.

#### Учень/учениця:

знає назву своєї держави і її столиці;  
має уявлення про державні символи України (Прапор, Герб, Гімн, мова);  
знає назву рідного міста чи села, вулиці, на якій мешкає;

Національні символи України — верба, калина.  
Народні і релігійні свята, обрядові дійства під час них

має уявлення про українські національні символи (верба, калина);  
знає найвідоміші народні і релігійні свята (Новий рік, свято Миколая, Різдво, Великдень, Івана Купала та ін.), обрядові дійства, в яких можуть брати участь діти

### 2. Фольклорні твори великої і малої форм (протягом року)

Слухання і відтворення українських народних казок.

#### Учень/учениця:

сприймає на слух і розповідає найвідоміші українські народні казки («Курочка Ряба», «Колобок», «Ріпка», «Рукавичка», «Колосок» та ін.);

Відгадування доступних загадок.  
Вивчення лічилок, мирилок, скоромовок

відгадує найпростіші загадки;  
знає напам'ять найвідоміші лічилки, мирилки, скоромовки і використовує їх під час рухливих ігор, спілкування з ровесниками

### 3. Особливості національного мовленнєвого етикету.

#### Правила мовленнєвої поведінки під час спілкування (протягом року)

Вивчення найпростіших українських формул мовленнєвого етикету вітання, прощання, прохання. Засвоєння українських форм звертання до дітей і дорослих (Марійко, Іванку, Тамаро Петрівно, Петре Григоровичу).  
Ознайомлення з відмінностями формул мовленнєвого етикету, які використовуються у спілкуванні з людьми різного віку і статусу

#### Учень/учениця:

знає і вживає найпростіші українські формули мовленнєвого етикету вітання, прощання, прохання, українські форми звертання до дітей і дорослих;  
розрізняє і правильно обирає формули етикету, що використовуються у спілкуванні з дорослими і дітьми, близькими і малознайомими людьми

### 4. Соціальні ролі (протягом року)

Спілкування в сім'ї.

#### Учень/учениця:

поважає членів своєї родини (батьків, бабусь і дідусів, братів і сестер); ввічливо спілкується з ними;

Адаптація до соціальної ролі учня.

встановлює комунікативні контакти з однокласниками; ввічливо звертається до вчителів, старших школярів, технічного персоналу школи;

Формування умінь поводитись у громадських місцях (транспорті, магазині, на вулиці).

знає і дотримується правил ввічливої поведінки у транспорті, магазині, на вулиці;  
доцільно вживає слова ввічливості;

Поведінка на природі

любить спостерігати за природою рідного краю; не завдає шкоди рослинам і тваринам

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

## V. Діяльнісна змістова лінія

### 1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок (протягом року)

Організація робочого місця.	<b>Учень/учениця:</b> <i>добирає необхідне обладнання до уроку, розташовує його на парті у правильному порядку;</i>
Організація навчальної діяльності.	<i>дотримується правильної постави під час сидіння за партою; правильно тримає ручку під час письма;</i>
Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу	<i>уважно слухає і розуміє вчителя, приступає до роботи відразу після його настанови; слухає відповіді однокласників</i>

### 2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок (протягом року)

Робота з підручником.	<b>Учень/учениця:</b> <i>розрізняє основні елементи навчальної книжки (обкладинка, сторінка); орієнтується на сторінці підручника; користується закладкою;</i>
Користування додатковими навчальними посібниками.	<i>орієнтується на сторінці зошита із друкованою основою; працює в зошитах для письма, розвитку зв'язного мовлення тощо;</i>
Спілкування у процесі навчання	<i>говорить у помірному темпі, чітко, виразно, з відповідною силою голосу; зосереджено слухає вчителя, відповідає на поставлені запитання повними реченнями; зв'язно передає кількома реченнями почуте, побачене; ввічливо звертається до вчителя, учнів</i>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

### 3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок (протягом року)

Виконання мисленнєвих операцій.	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>виокремлює</i> у мовному потоці певні мовні одиниці (слова в реченнях, звуки і склади у словах); <i>виділяє</i> у предметах, мовних одиницях (звуках, складах, словах, реченнях) певні характерні ознаки; <i>порівнює</i> предмети, мовні одиниці; <i>знаходить</i> у двох предметах, мовних одиницях одного рівня однакові, схожі і різні ознаки; <i>вилучає</i> «зайвий» із групи об'єднаних за певною ознакою трьох-чотирьох об'єктів (предметів, мовних одиниць);  <i>робить</i> (із допомогою вчителя) висновок-узагальнення після виконання навчального завдання;</p>
Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових умовах (обставинах)	<p><i>виконує</i> мисленнєві операції за аналогією під час самостійної роботи</p>

### 4. Формування контрольньо-оцінювальних умінь і навичок (протягом року)

Перевірка і самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт.	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>фіксує</i> помилки в усних відповідях однокласників; <i>знаходить</i> орфографічні й пунктуаційні помилки у власних письмових роботах, <i>виправляє</i> їх;</p>
Оцінювання результатів навчання	<p><i>оцінює словесно</i> результати своєї навчальної діяльності за орієнтирами, даними вчителем (правильно, красиво, що саме; якщо помилився, то в чому, що треба змінити, як уникати подібних помилок у наступній роботі та ін.)</p>

## 2 КЛАС

119 годин

I семестр — 64 години (4 години на тиждень);

II семестр — 55 годин (3 години на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

### I. Мовленнєва змістова лінія

#### 1. Аудіювання — слухання-розуміння усного мовлення (протягом року)

Сприймання на слух рядів із кількох звуків, складів, слів, словосполучень.

Зіставлення ряду прослуханих слів із малюнком, на якому зображено один із названих предметів.

Поділ прослуханих слів на групи за поданою вчителем чи обраною самостійно ознакою.

Сприймання на слух текстів художнього, розмовного або науково-художнього стилів на зразках таких жанрів: казка, художня розповідь, сюжетна розповідь пізнавального характеру, вірш.

Робота над усвідомленням елементів фактичного змісту (*хто? що? де? коли?*), запам'ятовування з одного прослуховування послідовності подій; висловлювання власної думки про персонажів, факти, події. Сприйняття на слух інструкцій, що стосуються виконання навчальних дій

**Учень/учениця:**

*встановлює* кількість почутих звуків, складів, слів у реченні (до 5), речень у мікротексті (до 4);

*розуміє* значення почутих слів, словосполучень, зміст речень;

*виявляє* в усному мовленні слова, які належать не до української, а до іншої, спорідненої, мови;

*розуміє* після 1–2 прослуховувань художній текст, звучання якого триває 1–2 хвилини (120–200 слів);

*запам'ятовує* персонажів, послідовність подій;

*відтворює* елементи фактичного змісту прослуханого;

*розуміє й адекватно виконує* сприйняті на слух інструкції щодо виконання поставлених учителем навчальних завдань

#### 2. Говоріння (протягом року)

Розвиток уміння регулювати дихання, силу голосу, темп мовлення.

Відтворення, розігрування діалогів із прослуханих, прочитаних казок, розповідей. Складання діалогічного висловлювання на задану тему за пропонуваними вчителем допоміжними матеріалами та без них.

Вивчення формул мовленнєвого етикету, правил спілкування.

Переказування прослуханого чи прочитаного тексту за поданим планом.

Самостійне переказування епізоду з переглянутого фільму, телепередачі і т. ін., виявлення свого ставлення до подій, персонажів.

**Учень/учениця:**

*регулює* дихання, силу голосу, темп мовлення відповідно до вимог навчальної діяльності;

*створює* (спільно з однокласником (однокласницею) з попереднім обдумуванням протягом 2–3 хвилин) діалог на задану тему — 3–4 репліки для двох учасників без урахування вступних і прикінцевих етикетних формул;

*використовує* у власному мовленні формули мовленнєвого етикету; *дотримується* правил спілкування;

*усно переказує* текст обсягом 40–50 слів із опорою на допоміжні матеріали (ілюстрація, план, опорні слова, словосполучення); *висловлює* своє ставлення до подій, персонажів тексту;



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Складання розповіді на основі спостережень, власного досвіду, за малюнком, серією малюнків, заданим початком, початком і кінцівкою</p>	<p><i>розповідає</i> про свої спостереження, події з власного життя, за ілюстраціями, поданими частинами тексту</p>

### 3. Читання (протягом року)

Розвиток навичок читання цілими словами. Розвиток навичок миттєвого впізнавання найуживаніших слів, що складаються з 2–3 букв, і коротких сполучень слів (*хто ти, ми тут* і подібне).

Формування уміння миттєво (не читаючи всього підряд) розпізнавати окремі характеристики тексту: наявність або відсутність заголовка, загальна кількість абзаців.

Читання, правильне інтонування речень, що містять звертання, однорідні члени речення.

Читання, розуміння значення 2–3 речень, які відрізняються одним словом (у тому числі прийменником, сполучником).

Читання, розуміння речень, подібних за значенням, але відмінних за формою (наприклад, замість *зошит без підпису* сказано *непідписаний зошит* і т. ін.).

Читання кількох речень, знаходження серед них тих, у яких йдеться про певний предмет, місце, де відбувається дія, про причину події і т. ін.

Читання матеріалів, які мають комунікативне навантаження: достатньо розгорнутих (порівняно з попереднім роком навчання) інструкцій до ігрових чи навчальних завдань; листів, записок різного змісту, написаних учителем чи учнями; взаємне читання учнями виконаних творчих робіт

#### **Учень/учениця:**

*читає* цілими словами на кінець I семестру — 35–45 слів за хвилину; на кінець II семестру — 50–60 слів за хвилину;

*виявляє* змістові і структурні ознаки навчального тексту;

*правильно інтонує* речення, різні за метою висловлювання, окличні речення у монологічному і діалогічному текстах; речення зі звертанням, однорідними членами речення;

*читає й адекватно розуміє* тексти-інструкції до виконання завдань у підручниках, підготовлених учителем на картках тощо з різних предметів (рідної мови, читання, математики, природознавства тощо); інструкції до ігор, зміст листів, записок тощо

### 4. Писемне мовлення (17 годин протягом року)

Складання, записування підписів під серією малюнків (назв малюнків), які можуть слугувати планом розповіді.

Побудова і записування речень, що передають зміст малюнка; вид з вікна класу; дії, які виконуються на уроці мови чи з інших предметів.

Складання 2–3 речень на теми, подібні до зазначених вище; пов'язування їх між собою; записування складеного зв'язного висловлювання.

Складання записок, адресованих батькам, однокласникам, учителю, що вміщують якусь інформацію, прохання тощо. Використання в них слів ввічливості.

#### **Учень/учениця:**

*самостійно добирає* назву і *підписує* малюнок (серію малюнків) за його змістом;

*складає і записує* 2–3 зв'язаних між собою речення за змістом ілюстрації (враховується зміст і граматична правильність побудови речення); наприкінці навчального року *створює і записує* коротке (близько 40 слів) зв'язне висловлювання за ілюстрацією (серією малюнків), *використовує* в ньому виражальні засоби мови;

*складає* тексти з метою письмового спілкування з батьками, вчителем, однокласниками з дотриманням формул звертання, подяки тощо;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Добір до тексту заголовка; удосконалення тексту із часто повторюваними словами.</p> <p>Обговорення письмових робіт у парах, невеликих групах; формування уміння бачити позитивне в роботі, давати поради щодо її доопрацювання, уміння вдосконалювати написане.</p> <p>Робота з деформованим текстом: перестановка окремих речень; вилучення речення, що не відповідає темі. Записування поновленого тексту</p>	<p><i>добирає і записує</i> заголовок до тексту; <i>удосконалює</i> текст із часто повторювальними словами шляхом їх заміни лексичними синонімами (<i>без терміна</i>) та словами <i>він, вона, воно, вони, цей, ця, це, ці</i> в різних формах;</p> <p><i>бере участь</i> (робота в парах, групах) в обговоренні навчальних текстів та складених самостійно іншими учнями з метою редагування, удосконалення тексту;</p> <p><i>відновлює і записує</i> навчальний деформований текст, який складається з 3–4 речень</p>

## II. Мовна змістова лінія

### 1. Звуки і букви (37 годин)

Звуки слова. Відтворення слідом за вчителем і самостійно ланцюжка звуків слова, що складається з 3–7 звуків. Заміна, додавання, вилучення одного зі звуків слова так, щоб вийшло інше слово (*сон — слон*).

Українська абетка (алфавіт). Назви літер за абеткою. Розташування слів за абеткою з орієнтацією на першу літеру. Уміння користуватися абеткою в роботі з навчальним словником.

Склад. Вимовляння слів, «розтягуючи» їх по складах (*ба-бу-ся*).

Перенос частин слів із рядка в рядок по складах. Правила перенесення слів зі збігом двох і кількох приголосних звуків. Правила перенесення частин слів із літерами *й* та *ь* у середині слів.

Голосні звуки [а], [о], у], [и], [і], [е]. Спостереження за роботою мовленнєвих органів під час промовляння голосних звуків. Букви, що позначають голосні звуки.

Наголос. Вправлення у правильному вимовлянні слів, у яких допускають помилки в наголосі (список слів складається учителем з урахуванням реальної мовленнєвої ситуації).

Спостереження за словами з ненаголошеними голосними, в яких вимова не повністю відповідає написанню (*листи — лист, земля — землі*). Відпрацювання правильної вимови слів із ненаголошеними голосними [е], [и].

#### **Учень/учениця:**

*виконує* усно звуковий і звукобуквений аналіз слів із 4–5 звуків;

*виконує* під керівництвом учителя аналітико-синтетичні і конструктивні навчальні дії зі словами на звуковому (буквеному) рівні; *правильно читає* (напам'ять або із запису) українську абетку;

*розташовує* 5–6 слів за абеткою з орієнтацією на першу букву;

*ділить* дво-, трискладові слова на склади; *не розриває* злиття приголосного з головним при перенесенні частини слова з рядка в рядок;

*застосовує* правило перенесення слів зі збігом приголосних (*шап-ка, ша-пка*); *не відриває* при переносі літер *ь, й* від попередньої літери;

*перелічує* голосні звуки (шість) і *називає* букви на їх позначення (десять);

*впізнає* голосні звуки на слух та за вимовною ознакою (відсутність перешкоди на шляху видихуваного повітря);

*вимовляє* слова так, щоб чітко було чути наголошений звук (не розтягуючи слово по складах);

*правильно наголошує* слова, передбачені програмою;

*правильно вимовляє* (самостійно або слідом за вчителем) слова з ненаголошеними голосними [е], [и];

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Приголосні звуки. Спостереження за роботою мовленнєвих органів (язик, губи, зуби) під час вимови приголосних звуків. Правильне вимовляння (за зразком учителя), розрізнення на слух дзвінких — глухих, твердих — м'яких приголосних звуків.</p> <p>Практичне засвоєння і вдосконалення нормативної (неоглушеної) вимови дзвінких приголосних у кінці слова і складу: <i>дуб, сад, сядь, віз, ложка, казка, берізка</i>.</p> <p>Удосконалення вимови слів з апострофом перед <i>я, ю, є, ї</i>. Записування слів з апострофом під диктування та правильне їх читання (твердо вимовляючи приголосні звуки [б], [п], [в], [м], [ф], [р] перед сполученнями [йа], [йу], [йе], [йї])</p>	<p><i>впізнає і розрізняє</i> на слух та за способом вимовляння приголосні звуки (утворення перешкоди на шляху видихуваного повітря);</p> <p><i>розрізняє</i> на слух та за способом вимовляння тверді і м'які, дзвінкі і глухі приголосні (<i>самостійно або з допомогою вчителя</i>);</p> <p><i>правильно вимовляє</i> слова із дзвінкими приголосними звуками в кінці слова і складу перед глухим;</p> <p><i>правильно вимовляє, читає і списує</i> слова з апострофом у процесі виконання навчальних вправ під керівництвом учителя</p>

## 2. Слово (31 година і протягом року)

Спостереження за лексичним значенням слова. Розвиток уявлень про те, що слово служить для назви предмета, якості, дії.

Тематичні групи слів. Розподіл слів на тематичні групи за такими ознаками, як колір, матеріал, форма та ін. Складання рядів слів за певною змістовою ознакою (видовою або родовою).

Добір слів для доповнення речення, складання речень зазначеного змісту (скласти речення, яке можна було б використати під час обговорення письмової роботи однокласника, використати слова, потрібні для визначення позитивного в роботі).

Слова, близькі за значенням. Слова, протилежні за значенням.

Формування початкових уявлень про частини мови; про те, що слова поділяються на групи залежно від того, на яке питання вони відповідають.

Слова, які відповідають на питання *хто? що?* (**іменники**). Постановка до слова одного з цих питань (використовуються слова із предметним та абстрактним значенням: *книжка, зима, радість*). Складання груп слів із пропонуваним лексичним значенням (слова, що позначають осіб, які працюють у школі; предмети, розміщені у класі; почуття учня, який добре виконав роботу і т. ін.). Знаходження серед слів тих, що подібні чи протилежні за лексичним значенням.

### Учень/учениця:

*розрізняє* слова, що називають предмети, ознаки, дії;

*добирає* самостійно 4–6 слів, які відповідають на різні питання (*хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять?* та ін.);

*розподіляє* ряд слів на 2 групи за смисловою ознакою; доповнює кожну групу 2–3 словами;

*доповнює* речення одним-двома словами за змістом;

*розпізнає* слова, близькі і протилежні за значенням;

*виявляє* в ряду слів ті, що є близькими або протилежними за значенням;

*розподіляє* слова на групи за значенням та питаннями (за частинами мови);

*розрізняє* іменники, які відповідають на питання *хто?* і *що?*;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Змінювання слів, які відповідають на питання <i>хто? що?</i>, за числами (<i>один — багато</i>). Утворення множини іменників (у простих випадках, без уживання терміна). Правильне вживання іменника у множині чи однині у складеному реченні.</p> <p>Слова, що відповідають на питання <i>який? яка? яке? які?</i> (<b>прикметники</b>). Зв'язок прикметників з іменниками.</p> <p>Практичне змінювання цих слів за числами. Складання груп слів цієї категорії, які мають різне лексичне значення: назви кольорів, розміри предметів, ознаки за відношенням до пори року, матеріалу, з якого виготовлено предмет, інші ознаки.</p> <p>Виявлення серед прикметників слів, подібних чи протилежних за значенням.</p> <p>Утворення сполучень слів, які відповідають на питання <i>хто? що? та який? яка?</i>... Добір слів, які відповідають реальним ознакам того чи іншого предмета.</p> <p>Слова, які відповідають на питання: <i>що робити? що зробити? що робив? що буде робити?</i> (дієслова). Складання груп дієслів із певним лексичним значенням дії: слова, що позначають говоріння, навчальні дії, виявлення почуттів та ін.</p> <p>Знаходження серед дієслів тих, які подібні чи протилежні за значенням.</p> <p><b>Службові слова</b>, до яких не ставлять питань, але без яких майже неможливо побудувати речення: <i>на, в, із, по, до, у, над, під, а, але, і, чи, тому що</i>.</p> <p>Практичне ознайомлення із <b>прийменниками</b>, їх роллю в реченні</p>	<p><i>змінює</i> (за зразком) іменники за числами (<i>один — багато</i>);</p> <p><i>впізнає</i> слова, які відповідають на питання <i>який? яка? яке? які?</i>, окремо та в реченнях, у тексті;</p> <p><i>правильно ставить</i> питання до прикметників різного роду й числа;</p> <p><i>знаходить</i> серед прикметників слова з подібним і протилежним значенням; <i>добирає</i> такі слова з допомогою вчителя та самостійно;</p> <p><i>утворює</i> словосполучення іменників із прикметниками; <i>добирає</i> до відомого предмета відповідні ознаки;</p> <p><i>впізнає</i> слова-назви дій самостійно або з допомогою вчителя; <i>ставить</i> до них питання;</p> <p><i>виявляє і добирає</i> синоніми й антоніми (без уживання термінів) зі значенням дії; <i>впізнає</i> в реченні, тексті службові слова, пише їх окремо від інших слів; <i>пов'язує</i> між собою слова, частини складного речення за допомогою службових слів; <i>впізнає</i> в реченні, тексті загальноовживані прийменники, використовує їх у мовленні</p>
<p><b>3. Корінь слова. Спільнокореневі (споріднені) слова (9 годин)</b></p>	
<p>Спостереження за значенням спільнокореневих (споріднених) слів. Виділення кореня в поданих словах. Добір спільнокореневих слів із найуживанішими в мовленні школярів коренями.</p> <p>Складання речень зі спільнокореневими словами з метою усвідомлення значення кореня. Спостереження за словами з омонімічними коренями.</p> <p>Вимова і правопис слів з ненаголошеними звуками [е], [и] в корені слова</p>	<p><b>Учень/учениця:</b></p> <p><i>виділяє</i> корінь у поданих спільнокореневих (споріднених) словах;</p> <p><i>знаходить</i> серед поданих слів спільнокореневі;</p> <p><i>добирає</i> 1–3 широко вживаних у дитячому мовленні слів із заданим коренем;</p> <p>правильно <i>вимовляє</i> слова з ненаголошеними звуками [е], [и] в корені слів;</p> <p><i>добирає</i> перевірні слова способом словозміни і пошуком спільнокореневих (споріднених) слів</p>

**4. Речення (12 годин і протягом року)**

Зміст і завершене інтонаційне оформлення речення. Речення, у яких є повідомлення, запитання, прохання або наказ, спонування до дії. Спостереження за інтонацією таких речень.

Розділові знаки у кінці речення (?!), велика літера у першому слові речення.

Інтонація речень, різних за метою висловлювання.

Поширення речення за питаннями, поданими вчителем.

Об'єднання двох простих речень в одне складне — за зразком, без уживання термінів. Використання безсполучникових зв'язків, а також сполучників *а, і*. (*Дме вітер, іде дощ. Батько читає газету, а я готую уроки* і т. ін.).

Розуміння змісту речення. Встановлення різниці у змісті подібних речень, які розрізняються одним-двома словами

**Учень/учениця:**

*характеризує* речення за його основними ознаками;

*розрізняє* на слух завершене і незавершене речення;

*виділяє* на слух окремі речення у висловлюванні; *визначає* кількість речень у тексті з 4–5 речень;

*дотримується* розстановки розділових знаків у кінці речень під час списування, самостійного складання тексту, у диктанті; *правильно відтворює* інтонацію розповідних, питальних і спонукальних речень; речень, у яких виражено сильні почуття (з додатковою окличною інтонацією);

*поширює* речення словами за поданими питаннями;

*об'єднує з допомогою вчителя* або в колективній роботі два прості речення в одне складне;

*розрізняє* зміст двох подібних, але не тождесних між собою речень

**5. Текст (5 годин і протягом року)**

Заголовок тексту. Удосконалення вміння добирати заголовок відповідно до змісту тексту.

Спостереження за побудовою тексту: речення-зачин, у якому повідомляється, про що мовитиметься в тексті; основна частина, де викладено зміст висловлювання; речення-кінцівка, яке свідчить про те, що висловлювання завершено.

Спостереження за роллю абзаців у тексті.

Дотримування абзаців, які відповідають трьом основним частинам висловлювання (зачин — основна частина — кінцівка).

Спостереження за використанням слів (*він, вона, вони, цей, ця, це, ці, тоді, після того*) для зв'язку речень у тексті.

Удосконалення текстів шляхом заміни в них окремих слів, що повторюються, на близькі за значенням та ті, що були вжиті раніше

**Учень/учениця:**

*добирає* або *вибирає* з-поміж запропонованих учителем заголовки до навчального тексту, відповідний його темі або меті;

*визначає* в тексті зачин, основну частину, кінцівку;

*пояснює* самостійно та за допомогою вчителя наявність абзаців у навчальних текстах;

*дотримується* абзаців у процесі списування текстів;

*використовує* займенники, прислівники, контекстні синоніми (*без уживання термінів*) для зв'язку речень у тексті;

*удосконалює* навчальні і власні тексти, усуваючи лексичні повтори

**6. Мова і мовлення (4 години і протягом року)**

Уявлення про мову як засіб людського спілкування. Ознайомлення з мовними і немовними знаками.

Українська мова і споріднені з нею мови. Спостереження за звучанням, написанням і значенням слів у споріднених мовах.

Старі і нові слова в мові. Поповнення мови новими словами.

Усне і писемне мовлення (говоріння і письмо). Культура мовлення і культура спілкування. Практичне ознайомлення зі словами-звертаннями. Слова ввічливості.

Сила голосу і темп мовлення у процесі читання, говоріння, діалогічного спілкування

**Учень/учениця:**

*пояснює*, для чого людині потрібна мова;  
*розрізняє* мовні і немовні знаки;  
*розрізняє* на слух та під час читання висловлювання українською мовою та висловлювання іншими, у т. ч. спорідненими, мовами;

*пояснює*, коли використовується усне та писемне мовлення;

*вживає* у своєму мовленні і спілкуванні слова ввічливості, слова-звертання;

*володіє* у процесі читання монологічних і діалогічних текстів силою голосу і темпом мовлення, наближеними до природного говоріння і спілкування

**7. Повторення вивченого за рік (4 години)**

Виконання навчальних і контрольних завдань

**Учень/учениця:**

*використовує* здобуті протягом навчального року мовні знання і мовленнєві вміння у процесі виконання навчальних і контрольних завдань

**8. Правопис (протягом року)**

Позначення звуків буквами у тих випадках, коли написання відповідає вимові. Використання знака м'якшення (*ь*) та букв *я, ю, є, і* для позначення м'якості приголосних звуків.

Зіставлення вимови (читання) і написання слів (використовуються слова з ненаголошеними голосними, з апострофом перед *я, ю, є, і*). Уживання слів в усному і писемному мовленні за правилами вимови і написання. «Орфографічне» промовляння (самодиктування) слів за правилами написання у процесі контрольованого письма.

Уживання великої букви на початку речення, в іменах людей, кличках тварин, назвах міст, сіл.

Уживання розділових знаків (крапка, знак питання, знак оклику) у відповідних за метою висловлювання та інтонацією реченнях, сприйнятих на слух.

Списування навчальних друкованих і рукописних текстів із дотриманням правил оформлення письмових робіт.

**Учень/учениця:**

*правильно записує* сприйняті на слух слова підруничкової лексики, вимова і написання яких не розходяться; *правильно позначає* на письмі м'якість приголосних звуків;  
*пояснює* різницю між вимовою і написанням слів, що пишуться за вивченими правилами;

*коментує* правильне написання слова відповідно до опрацьованого орфографічного правила;

*знає і дотримується* правил вживання великої літери на початку речення та у власних назвах;

*правильно вживає* розділові знаки під час списування та запису на слух речень, різних за метою висловлювання та інтонацією;

*списує* текст (30–50 слів) із друкованого шрифту, дотримуючись правил каліграфії; *перевіряє* написане, *виправляє* допущені помилки;



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Письмо під диктування: навчальні диктанти, матеріалом для яких є слова, речення, тексти. Контрольний диктант.</p> <p><b>Слова, значення, вимову і написання яких учні мають засвоїти:</b> <i>алфавіт і алфавіт, Батьківщина, ведмідь, вєресень, вулиця, герої, диктант, диван, дитина, духмяний, дятел, жайворонок, завдання, заєць, календар, кілим, медаль, метр, неділя, ознака, помилка і помілка, понеділок, портфель, предмет, середя, театр, учитель, читання, червоний, черговий, черевіки, четвєр, шофєр, ясен</i> (34 слова)</p>	<p><i>пише</i> диктант обсягом 30–50 слів, написання яких здійснюється за фонетичним принципом та за вивченими правилами (інші складні для написання слова записуються вчителем на дошці);</p> <p><i>правильно вимовляє, наголошує і записує</i> слова, передбачені програмою</p>
<p><b>9. Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт (протягом року)</b></p>	
<p>Закріплення графічних, гігієнічних навичок письма. Вільні розчерки. Письмо великих, рядкових букв та їх поєднань у розчерках і окремо.</p> <p>Безвідривне поєднання 2–3 букв. Поступове прискорення письма в міру індивідуальних можливостей учнів. Оформлення письмової роботи.</p> <p>Запис слів, віршів у стовпчик.</p> <p>Зображення таблиці і вписування в неї слів. Підкреслення слів лініями заданої форми.</p> <p>Зображення форми умовного позначення під час виділення частин слова. Письмо на дошці</p>	<p><b>Учень/учениця:</b> <i>дотримується</i> гігієнічних і технічних правил письма; <i>каліграфічно пише</i> великі і малі літери алфавіту, дотримуючись відповідних поєднань їх у словах; <i>пише</i> безвідривно (в міру можливості швидко) буквосполучення типу: <i>ди, ви, вм, ту, ем, щу, ли</i> і под.; <i>розташовує</i> самостійно заголовки у рядку; <i>дотримується</i> поля правого краю сторінки, вертикальності лівого її краю, абзаців; <i>робить</i> акуратні виправлення; <i>розташовує</i> слова і віршові строфи у стовпчик; <i>вписує</i> слова у накреслену самостійно таблицю; <i>підкреслює</i> від руки чи під лінійку слова під час розбору речення; <i>зображує</i> умовні позначки під час виділення частин слова; <i>виконує</i> письмові завдання на дошці, зберігаючи пропорційність літер</p>

### III. Соціокультурна змістова лінія

#### 1. Тематичні групи слів, що називають державу, її столицю, державну символіку, реалії життя народу (протягом року)

<p>Закріплення і розширення знань про державу Україну, її столицю.</p> <p>Характерні особливості державних символів України.</p> <p>Значення української мови як державної.</p>	<p><b>Учень/учениця:</b> <i>знає</i> і <i>записує</i> назву рідної держави і її столиці; <i>розпізнає</i> державні символи України (Прапор, Герб, Гімн); <i>пояснює</i> значення української мови як державної;</p>
---	---

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Мала батьківщина.</p> <p>Національні символи України — верба, калина, вишитий рушник та ін.</p> <p>Народні і релігійні свята, обрядові дієства під час цих свят</p>	<p><i>розрізняє велику і малу батьківщини; знає і записує назву рідного міста чи села, вулиці, на якій мешкає; знає свою домашню адресу; має уявлення про українські національні символи (верба, калина, вишитий рушник та ін.);</i></p> <p><i>знає найвідоміші народні і релігійні свята (Новий рік, Різдво, Великдень, Трійця, свято Миколая та ін.), обрядові дієства, якими вони супроводжуються</i></p>

## 2. Фольклорні твори великої і малої форм (протягом року)

<p>Читання в особах уривків з українських народних казок, визначення позитивних і негативних персонажів. Відтворення діалогічного мовлення персонажів.</p> <p>Відгадування і вивчення загадок.</p> <p>Вивчення закличок, лічилок, мирилок, дитячих пісень, колядок, щедрівок, ознайомлення з особливостями їх вживання</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>виразно читає і розповідає українські народні казки; аналізує вчинки персонажів; відтворює діалог персонажів, передаючи голосом і мімікою їхній характер; відгадує доступні загадки, знає напам'ять найпростіші з них;</i></p> <p><i>знає напам'ять заклички, лічилки, мирилки, дитячі пісні, колядки, щедрівки і використовує заклички, лічилки, мирилки й пісні в години дозвілля, а колядки та щедрівки під час Різдвяних свят</i></p>
--	--

## 3. Особливості національного мовленнєвого етикету.

### Правила мовленнєвої поведінки під час спілкування (протягом року)

<p>Вивчення різних варіантів українських формул мовленнєвого етикету вітання, прощання, прохання, вибачення.</p> <p>Добір формул мовленнєвого етикету залежно від віку і статусу особи, з якою відбувається спілкування</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>знає і вживає українські формули мовленнєвого етикету вітання, прощання, прохання, вибачення;</i></p> <p><i>свідомо обирає відповідні формули мовленнєвого етикету у спілкуванні з різними людьми, залежно від їхнього віку, статусу, родинних стосунків тощо</i></p>
---	--

## 4. Соціальні ролі (протягом року)

<p>Родинні стосунки.</p> <p>Виконання соціальної ролі учня.</p> <p>Правила етикетної поведінки у громадських місцях (у бібліотеці, на ігровому майданчику, на днях народження, під час відвідування хворого).</p> <p>Правила поведінки на природі. Ставлення до природи. Формування вмінь спостерігати за природними явищами для їх словесного опису</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>дотримується правил етикету в стосунках із членами родини (батьками, бабусями-дідусями, братами-сестрами);</i></p> <p><i>підтримує дружні стосунки з однокласниками; поважає вчителів; встановлює елементарні комунікативні контакти зі старшими школярами, технічним персоналом школи; належним чином поводить себе в бібліотеці, на ігровому майданчику, днях народження, під час відвідування хворого; доцільно вживає формули мовленнєвого етикету;</i></p> <p><i>цікавиться природою рідного краю; бережливо ставиться до неї; словесно описує результати своїх спостережень у природі</i></p>
--	--

## IV. Діяльнісна змістова лінія

## 1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок (протягом року)

Організація робочого місця.

**Учень/учениця:**

*своєчасно готується до уроку; самостійно добирає необхідне навчальне приладдя; підтримує порядок на робочому місці; дбайливо ставиться до своїх і чужих навчальних речей;*

Організація навчальної діяльності.

*розуміє визначену вчителем мету навчальної діяльності; дотримується певної послідовності виконання завдання під керівництвом учителя (з чого почну, що зроблю потім, чим закінчу); переключається з одного виду роботи на інший; орієнтується в часі, відведеному на виконання поставленого завдання; дотримується режиму розумової праці під час виконання домашніх завдань;*

Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу

*уважно слухає і виконує всі настанови вчителя; слухає і доповнює відповіді однокласників; співпрацює з однокласниками в парі*

## 2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок (протягом року)

Робота з підручником.

**Учень/учениця:**

*самостійно користується підручником; орієнтується в умовних позначеннях; знаходить потрібний за змістом матеріал; працює з дидактичним, роздатковим матеріалом; користується навчальними словниками; працює в зошитах із друкованою основою;*

Користування додатковими навчальними посібниками.

*говорить без поспіху, чітко і послідовно у процесі діалогічного і монологічного мовлення;*

Спілкування у процесі навчання

*уважно слухає вчителя та однокласників; відповідає зв'язно на поставлені запитання; відтворює послідовність подій і явищ у прослуханому тексті; ставить запитання за змістом речень, до уривків тексту*

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

### 3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок (протягом року)

Виконання мисленнєвих операцій.

**Учень/учениця:**

*виділяє* у предметах, мовних одиницях головні і другорядні ознаки;  
*встановлює* тотожність, схожість і відмінність між кількома предметами, мовними одиницями чи явищами;  
*виконує* логічне групування предметів, мовних об'єктів (за видовими і родовими ознаками, вилучає «зайвий» серед чотирьох-п'яти однорідних);  
*встановлює* логічну послідовність викладу подій;

Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових умовах (обставинах)

*переносить* знання і способи діяльності в нову ситуацію

### 4. Формування контрольньо-оцінювальних умінь і навичок (протягом року)

Перевірка і самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт.

**Учень/учениця:**

*уважно стежить* за усними відповідями однокласників; *вказує* на помилки;  
*перевіряє* власні письмові роботи;  
*знаходить і виправляє* помилки на вивчені правила;

Оцінювання результатів навчання

*оцінює* результати навчання свої й однокласників за орієнтирами, даними вчителем

## 3 КЛАС

119 годин

I семестр — 64 години (4 години на тиждень);

II семестр — 55 годин (3 години на тиждень)

Третій клас є особливим щодо змісту й організації навчальної діяльності молодших школярів на уроках української мови. Саме тут відбувається активне становлення графічної навички письма: учні починають писати у зошиті в одну лінію, набувають умінь скоропису, що є необхідним для виконання ними об'єктивно більшої кількості письмових вправ; удосконалюються їхні знання і вміння щодо опанування важливого для початкової мовної освіти розділу «Звуки і букви»; третьокласники засвоюють найважливіші правила української літературної вимови і грамотного письма; на децю вищому рівні узагальнення знань і вмінь, порівняно з 2 класом, опановують розділи «Мова і мовлення», «Текст», а також відповідно до нової мети шкільного мовного курсу — формування комунікативного мовлення – вивчають розділи «Речення», «Лексичне значення слова», «Частини мови».

Зміст навчального матеріалу

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

### I. Мовленнєва змістова лінія

#### 1. Аудіювання — слухання-розуміння усного мовлення (протягом року)

Сприймання на слух текстів художнього, розмовного або науково-популярного стилів, різних жанрів (казка, оповідання, вірш) і типів (розповідь, опис, міркування). Робота над усвідомленням елементів фактичного змісту (дійові особи, місце і час дії, тема і мета) висловлювань. Запам'ятовування послідовності подій.

Відтворення змісту прослуханого «своїми словами». Вираження власної думки щодо змісту прослуханого, персонажів, фактів чи подій.

Слухання, сприймання і розуміння навчальних інструкцій і настанов із боку вчителя

**Учень/учениця:**

*слухає і розуміє* після одного прослуховування усне висловлювання (художній чи науково-популярний текст) — час звучання якого триває 2–3 хвилини (220–300 слів);

*фіксує* початок і кінець висловлювання (тексту);

*розрізняє* типи висловлювань — розповідь, опис, міркування;

*запам'ятовує* персонажів;

*передає* зміст почутого «своїми словами» з відтворенням послідовності подій;

*визначає* тему і мету почутого (тексту);

*виявляє* своє ставлення до дійових осіб, їхніх учинків;

*розуміє* й адекватно виконує навчальні дії відповідно до прослуханої інструкції, настанови вчителя

#### 2. Говоріння (протягом року)

Регулювання дихання, сили голосу, темпу мовлення.

Читання напам'ять віршів та прозових текстів.

Відтворення, розігрування діалогів за прослуханим або прочитаним твором; складання діалогу за малюнком, описаною ситуацією — з опорою на допоміжні матеріали і без них.

**Учень/учениця:**

*свідомо регулює* дихання, силу голосу та темп мовлення у процесі навчального говоріння;

*виразно читає* напам'ять вірші, прозові уривки, вивчені протягом навчального року; *бере участь* у відтворенні і складанні діалогу обсягом 4–5 реплік для двох учасників, без урахування етикетних формул початку і кінця розмови, (одним із учасників діалогу може бути вчитель);

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Розширення уявлень про культуру мовлення і культуру спілкування: етичні норми мовлення, правила культури спілкування</p> <p>Переказування тексту з опорою на поданий план або опорне сполучення слів. Переказування епізоду із переглянутого фільму, розповіді, почутої в позакласний час від близьких, знайомих.</p> <p>Висловлення своєї думки про певні предмети, явища, події.</p> <p>Повторення зразка зв'язного висловлювання, поданого вчителем, внесення деяких доповнень, змін у текст.</p> <p>Складання усних зв'язних висловлювань (розповідь, опис, міркування) самостійно та за поданою вчителем дидактичною опорою: даним початком, основною частиною та кінцем з орієнтацією на ситуацію мовлення, за даним або колективно складеним планом.</p> <p>Використання виражальних засобів мови (епітетів, порівнянь тощо).</p> <p>Орієнтування мовлення на слухача (співоромовника), врахування ситуації, теми і мети повідомлення (повідомити про щось нове, поділитися радістю, звернутися з проханням, висловити співчуття, підтримати у скруті).</p> <p>Оцінювання складеного діалогу або зв'язного висловлювання, відзначення в ньому достоїнств, виявлення того, що потребує доопрацювання.</p> <p>Удосконалення тексту</p>	<p><i>дотримується</i> етичних норм мовлення, культури спілкування: <i>вживає</i> правильні форми звертань (за зразком), слів, що виражають прохання, пропозицію, побажання, вибачення у процесі спілкування;</p> <p><i>усно переказує</i> текст (докладно і вибірково) — обсяг початкового матеріалу 50–70 слів;</p> <p><i>висловлює</i> власну думку про предмети, явища, події (почуті, прочитані, сприйняті у фільмі тощо);</p> <p><i>повторює</i> зразок короткого висловлювання (3–4 речення), поданого вчителем;</p> <p><i>вносить</i> свої доповнення, міркування;</p> <p><i>будує</i> усне зв'язне висловлювання (усний твір типу розповіді, опису або міркування — орієнтовний час звучання 1–2 хвилини) за малюнком, ситуацією та з опорою на допоміжні матеріали (частиною тексту, планом, опорними словами, словосполученнями);</p> <p><i>використовує</i> виражальні засоби мови;</p> <p><i>висловлює</i> своє ставлення до предмета, явища, ситуації;</p> <p><i>дає</i> загальну оцінку діалогу, в якому взяв участь, та сприйнятому на слух;</p> <p><i>азначає</i> моменти, які потребують удосконалення; <i>бере участь</i> у колективному вдосконаленні тексту</p>
<h3>3. Читання (протягом року)</h3>	
<p>Удосконалення навичок миттєвого впізнання добре відомих частотних слів та словосполучень.</p> <p>Розвиток навичок плавного (вільного) читання зв'язних текстів.</p> <p>Розпізнавання в тексті речень, з'ясування мети їх висловлювання за змістом та кінцевими розділовими знаками, використання під час їх озвучування відповідної інтонації. Правильне інтонування речень зі звертаннями, однорідними членами.</p>	<p><b>Учень/учениця:</b></p> <p><i>миттєво впізнає</i> добре відомі частотні слова з 3–5 букв та сполучення з 2–3 коротких слів;</p> <p><i>поступово переходить</i> до плавного (вільного) читання зв'язних текстів;</p> <p><i>розпізнає</i> мету висловлювання в реченнях за розділовими знаками та їх загальним змістом і <i>правильно інтонує</i> їх у процесі читання;</p> <p><i>добирає</i> правильну інтонацію для речень зі звертаннями та однорідними членами;</p>



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Виділення силою голосу (логічним наголосом) слів, найважливіших для висловлення думки.</p> <p>Орфоепічні норми під час читання слів, написання яких не збігається з вимовою: чітке вимовляння дзвінких приголосних у кінці слів і в кінці складів перед наступними глухими; нормативне вимовляння африкат [дж], [дз], [дз'] та [г'].</p> <p>Читання текстів, різних за комунікативним призначенням: роз'яснень (інструкцій) до навчальних та ігрових завдань, листів (особистих і колективних), повідомлень (у т. ч. в дитячих газетах, журналах), телеграм, оголошень, запрошень, привітань тощо.</p> <p>Читання тексту з діалогом, знаходження слів автора і персонажів.</p> <p>Виразне читання навчальних текстів підручника, сформульованих у ньому завдань, читання і запам'ятовування правил та користування ними в усному і писемному мовленні.</p> <p>Читання вголос і мовчки.</p> <p>Обговорення змісту прочитаного</p>	<p><i>доречно використовує</i> логічний наголос у процесі читання окремих речень та знайомого тексту;</p> <p><i>дотримується</i> орфоепічних норм під час читання слів, вимова яких не збігається з написанням (слова з ненаголошеними [е], [и], дзвінкими приголосними в кінці слова і складу перед глухими, слів з африкатами [дж], [дз], [дз'], проривним [г']);</p> <p><i>усвідомлено читає</i> тексти-інструкції, листи, повідомлення, оголошення, запрошення тощо;</p> <p><i>бере участь</i> у читанні діалогічних текстів; <i>орієнтується</i> у графічному оформленні слів персонажів та автора;</p> <p><i>виразно читає</i> навчальні тексти різних типів і жанрів; <i>розуміє і запам'ятовує</i> правила, інструктивні завдання до навчальних вправ і виконує їх;</p> <p><i>читає</i> вголос у темпі: на кінець I семестру — 65–70 слів за хвилину; на кінець II семестру — 75–80 слів за хвилину;</p> <p><i>відповідає</i> на запитання за змістом прочитаного, <i>бере участь</i> в обговоренні змісту</p>

#### 4. Писемне мовлення (17 годин протягом року)

<p>Складання і записування 1 або 2–3 зв'язаних між собою речень за певними орієнтирами, поданими вчителем або в підручнику, робочому зошиті.</p> <p>Складання і записування запитань за змістом прочитаного, на задану тему та відповідей на запитання.</p> <p>Робота з деформованим текстом — упорядкування частин тексту, окремих речень, добір заголовка тощо.</p> <p>Написання переказів (розповідний текст) за колективно складеним планом, з опорою на допоміжні матеріали (ключові слова та сполучення слів тощо), дотримуючись тричастинної структури висловлювання.</p> <p>Письмове висловлювання про прочитаний твір, епізод переглянутого фільму, ситуації з життя класу або сім'ї та ін.</p> <p>Використання виразних засобів мови в писемному мовленні.</p>	<p><b>Учень/учениця:</b></p> <p><i>самостійно складає</i> речення (окремі та зв'язані між собою) за поданими ілюстраціями, за спостереженнями, опорними словами, на зазначену вчителем тему;</p> <p><i>будує і записує</i> 2–3 запитання за змістом прочитаного тексту, на задану тему;</p> <p><i>формулює</i> письмові відповіді на запитання, поставлені однокласниками, вчителем;</p> <p><i>самостійно впорядковує</i> деформований текст: <i>переставляє</i> частини за логікою загального змісту; <i>вилучає</i> зайві речення, що не відповідають темі, <i>добирає</i> заголовок, <i>додає</i> кінцівку тощо;</p> <p><i>письмово переказує</i> текст розповідного змісту (початковий обсяг 50–70 слів), відтворюючи використані автором виразні засоби мови;</p> <p><i>складає</i> письмове висловлювання (близько 60 слів) на основі вражень від прочитаного твору, переглянутого фільму, ситуації з життя класу, сім'ї та ін.;</p> <p><i>використовує</i> виразні засоби мови;</p>
--	--

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Висловлення власної думки у письмовій формі. Складання записки, яка містить пояснення певного факту; привітання, запрошення; написання листа другу.</p> <p>Обговорення письмових робіт у парах, невеликих групах.</p> <p>Удосконалення змісту і форми написаного тексту (відповідність темі; наявність у тексті складових частин; логічність і послідовність викладу думок; усунення одноманітних конструкцій речень, невиправданих лексичних повторів)</p>	<p><i>висловлює</i> своє ставлення до того, про що пише; <i>складає</i> записки, привітання, запрошення, листа другу;</p> <p><i>помічає</i> в роботі товариша позитивні сторони та <i>дає</i> поради щодо вдосконалення роботи, орієнтуючись на пам'ятку, підготовлену вчителем; <i>знаходить і виправляє</i> у власному тексті помилки (орфографічні, граматичні і стилістичні), орієнтуючись на пам'ятку, підготовлену вчителем</p>

## II. Мовна змістова лінія

### 1. Мова і мовлення (3 години і протягом року)

Розширення відомостей про мову як засіб людського спілкування.  
Державна і рідна мова.

Культура усного і писемного мовлення.

Слова ввічливості, їх уживання в різних ситуаціях

**Учень/учениця:**

*пояснює* значення мови в житті людей;  
*розрізняє* поняття *державна* (українська) і *рідна мова*;  
*знає* основні ознаки культури усного і писемного мовлення;  
*володіє* словами ввічливості, різними формами звертання до тих, з ким спілкується

### 2. Текст (9 годин і протягом року)

Розширення уявлень про текст та його будову. Уявлення про змістовий зв'язок між частинами тексту.

Спостереження за найголовнішими ознаками художніх, науково-популярних та ділових текстів.

Тема і мета висловлювання у текстах різних типів — розповідях, описах, міркуваннях. Заголовок тексту.

План тексту. Поділ тексту на логічно завершені частини за планом і без нього. Складання плану прочитаного тексту.

Абзац. Роль абзаців у тексті. Необхідність дотримання абзаців при оформленні творчих завдань, переказів.

Засоби змістового зв'язку між реченнями в тексті (слова *він, вона, воно, цей, ця, це, той, та, те*; лексичні повтори, близькі за значенням слова), вироблення уміння використовувати їх у власних висловлюваннях.

**Учень/учениця:**

*визначає* в тексті його основні складові — зачин, основну частину, кінцівку;  
*відновлює* деформований текст із переміщеними частинами;  
*впізнає* за характерними ознаками художні, наукові (правила, визначення), науково-популярні та ділові тексти;  
*визначає* тему (про що цей текст) та мету (чого він вчить, для чого створений) у текстах різних типів; *добирає* заголовок відповідно до теми тексту;  
*бере участь* у колективному (*під керівництвом учителя*) складанні плану прочитаного тексту;  
*впізнає і визначає* кількість абзаців у тексті; *дотримується* абзаців при списуванні тексту, в оформленні творчих робіт, переказів; *пояснює зв'язок* між абзацами та планом тексту;  
*зв'язує* два сусідні речення в тексті за допомогою слів *він, вона, воно, вони, цей, ця, ці, потім, тоді* та ін.;  
*використовує* синоніми для зв'язку речень у тексті;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Складання текстів-описів, художніх та науково-популярних (без уживання термінів), за поданими зразками, з урахуванням ситуації мовлення.</p> <p>Побудова тексту-міркування.</p> <p>Складання текстів-інструкцій</p>	<p><i>складає і записує</i> художні і науково-популярні описи за поданим зразком;</p> <p><i>будує</i> текст-міркування за зразком та поданим зачином (про вчинки людей, події з життя сім'ї, стосунки між однолітками тощо); <i>складає</i> тексти-інструкції щодо виготовлення окремих предметів, проведення рухливих рольових ігор, догляду за домашніми тваринами, кімнатними рослинами та ін.</p>

### 3. Речення (7 годин і протягом року)

<p>Закріплення й узагальнення вивченого про речення в 1–2 класах. Речення, різні за метою висловлювання та інтонацією (розповідні, питальні, спонукальні; окличні та неокличні).</p> <p>Інтонування речень під час голосного читання, зв'язних висловлювань та усного діалогу.</p> <p>Використання різних типів речень у висловлюваннях, створених на основі навчальних ситуацій.</p> <p>Розділові знаки в кінці речень.</p> <p>Звертання, розділові знаки при них.</p> <p>Виділення звертань в усному мовленні паузами, а на письмі — розділовими знаками (<i>практично</i>). Використання у ролі звертань форм кличного відмінка: <i>друзе, Ольго, Василю, Наталко, Наталю, Маріє Петрівно</i>. Головні члени речення (підмет і присудок). Зв'язок слів у реченні. Поняття про словосполучення. Головне і залежне слово у словосполученні. Різні способи вираження підмета і присудка (<i>лише практично</i>).</p> <p>Встановлення смислових і граматичних зв'язків між словами в реченнях.</p> <p>Побудова речень (простих і складних, зі звертанням та однорідними членами) за зразком та схемами.</p> <p>Поширення речень за питанням і схемами.</p> <p>Перебудова речень: об'єднання двох простих речень в одне просте з однорідними членами; об'єднання двох простих речень в одне складне (за зразком)</p>	<p><b>Учень/учениця:</b></p> <p><i>розрізняє</i> на слух і на письмі розповідні, питальні і спонукальні речення; <i>впізнає</i> окличні речення на слух та на письмі за розділовим знаком у кінці;</p> <p><i>правильно інтонує</i> речення, різні за метою висловлювання та вираженням експресії (почуттів);</p> <p><i>складає усно і записує</i> речення, різні за метою висловлювання та вираженням почуттів;</p> <p><i>правильно вживає</i> розділові знаки в кінці різних за метою висловлювання речень; <i>виділяє</i> звертання в усній формі інтонацією, а на письмі розділовими знаками — комами, знаком оклику; <i>використовує</i> форми кличного відмінка (до вчителя, однокласників, працівників школи, членів родини);</p> <p><i>визначає</i> в реченні головні члени (підмет і присудок — його основу); <i>виділяє</i> словосполучення у групі підмета і групі присудка; <i>визначає</i> другорядні члени речення (без поділу їх на види);</p> <p><i>встановлює</i> з допомогою і під керівництвом учителя смислові і граматичні зв'язки між словами у простому неускладненому реченні з підметом-іменником і присудком-дієсловом за допомогою питань від головного слова до залежного (<i>практично, без термінів</i>): <i>росте</i> (на чому? де?) <i>на грядці</i>; <i>попішає</i> (до чого? куди?) <i>до класу</i>;</p> <p><i>складає і поширює</i> прості речення за поданими схемами; <i>перебудовує</i> за зразком два прості речення в одне просте з однорідними членами (<i>Діти вчать ся писати. Діти вчать ся малювати. — Діти вчать ся писати і малювати.</i>); <i>об'єднує</i> за зразком два прості речення в одне складне (<i>Сьогодні брат працює на фермі. Тато готує ґрунт під посіви. — Сьогодні брат працює на фермі, а тато готує ґрунт під посіви</i>)</p>
--	--

#### 4. Слово. Значення слова (7 годин і протягом року)

Значення слів, пряме і переносне значення, випадки багатозначності, найуживаніші омоніми (без терміна).

Синоніми та антоніми, добір синонімів з метою увиразнення висловленої думки та уникнення невиправданих повторів одного й того самого слова. Роль синонімів у тексті. Ознайомлення з деякими найпоширенішими фразеологізмами.

Розвиток умінь помічати в тексті незнайомі слова, з'ясовувати їх значення.

Добір слів для якнайточнішого вираження думки під час усного та писемного мовлення.

Культура мовленого слова: розрізнення літературної лексичної норми та ненормативної лексики (вulgаризмів, суржику, русизмів тощо) на прикладах спостережень за мовленням учнів

**Учень/учениця:**

виявляє в тексті слова із прямим та переносним значенням, багатозначні слова, найуживаніші омоніми (омофони — *коса* (дівчини і знаряддя праці); омоформи — *моя мати* — *мати книжку*; омографи (*книжкі* і *кніжки*) — практично, у процесі навчальної роботи, без уживання термінів; *добирає* синоніми й антоніми до загально-вживаних слів; *використовує* їх в усному і писемному мовленні (навчальних творчих роботах); *пояснює і еживає* у власному мовленні опрацьовані за підручниками фразеологізми, зокрема, прислів'я; *пояснює* значення слів, опрацьованих у попередній навчальній діяльності; *користується* прийомами тлумачення слів (добір синонімів, опора на морфемну будову тощо) та тлумачним словником; *добирає* слова для точного вираження думки в усному і писемному мовленні;

виявляє у навчальних текстах, у мовленні товаришів по класу, у власному мовленні хибні, примітивні слова; *замінює* їх літературними, нормативними

#### 5. Будова слова (30 годин і протягом року)

Поняття про закінчення й основу слова. Роль закінчення як частини слова, за допомогою якої змінюється форма слова (на прикладах із різних частин мови). Закінчення як засіб зв'язку слів у реченні. Визначення закінчення способом змінювання слів за питаннями.

Частини основи: корінь, префікс, суфікс.

Корінь. Спільнокореневі слова і форми слова. Аналіз будови слова.

Чергування голосних [о], [е] з [і] та приголосних [г], [к], [х] → [ж], [ч], [ш] → [з'], [ц'], [с'] у коренях слів.

Вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, які перевіряються наголосом.

**Учень/учениця:**

*змінює* слова за питаннями; *виділяє* змінну частину, визначає основу; *знаходить, визначає* закінчення у слові, поданому в кількох формах; *пояснює* роль закінчення у зв'язках слів у реченні;

*знаходить, визначає* корінь у ряді спільнокореневих слів; *визначає* префікс, суфікс у ряді слів з одним і тим самим префіксом, суфіксом; *розрізняє* під керівництвом учителя спільнокореневі слова і форми того самого слова; *аналізує* в навчальній роботі під керівництвом учителя слова за будовою;

*правильно вимовляє* слова з ненаголошеними голосними звуками [е], [и];

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Поняття «орфограма».</p> <p>Вимова і правопис слів із ненаголошеними [e], [и] в корені слова, що не перевіряються наголосом. Робота з орфографічним словником.</p> <p>Поглиблення знань про дзвінки та глухі приголосні (парні й непарні). Вимова і правопис слів із дзвінками приголосними в кінці та середині слів перед глухими. Правило перевірки правопису слів типу <i>просьба, боротьба, кігті, нігті</i>.</p> <p>Префікс. Словотворча роль префіксів. Творення слів з найуживанішими префіксами, складання з ними словосполучень і речень. З'ясування значення слів із різними префіксами.</p> <p>Префікси, співзвучні з прийменниками (спостереження за звучанням і написанням).</p> <p>Правопис префіксів <i>роз-, без-</i>. Спостереження за збігом однакових приголосних звуків на межі префікса і кореня (<i>беззубий, беззвучний, беззмістовний, роззолочений, роззуватись, роззиратись</i>). Практичне ознайомлення з написанням префіксів <i>з-</i> (<i>с-</i>). Спостереження за значенням слів з різними префіксами (у словосполученнях, реченнях, текстах). Апостроф після префіксів перед <i>я, ю, є, ї</i>. Перенос слів із префіксами.</p> <p>Суфікс. Спостереження за роллю суфіксів на прикладі спільнокореневих слів, які належать до однієї і тієї самої частини мови.</p> <p>Творення слів з найуживанішими суфіксами, введення їх у речення, текст. Спостереження за збігом однакових приголосних на межі кореня і суфікса (<i>сонний, денний, осінній</i>). Поділ таких слів для переносу. Спостереження за значенням слів із суфіксами (у реченнях, текстах)</p>	<p><i>знає</i>, що таке «орфограма»; <i>знаходить</i> слова з орфограмами, <i>перевіряє</i> їх; <i>користується</i> орфографічним словником для перевірки написання слів із ненаголошеними [e], [и], що не перевіряються наголосом;</p> <p><i>знає</i> правило вимовляння дзвінких приголосних звуків у кінці слова і складу перед глухим і <i>дотримується</i> його у мовленні; <i>користується</i> правилом перевірки написання слів із сумнівними приголосними, що піддаються асиміляції (<i>про[зъ]ба, моло[дъ]ба, кі[x]ті, ні[x]ті</i>).</p> <p><i>утворює</i> нові слова від заданої основи за допомогою префіксів;</p> <p><i>пояснює</i> значення префіксів у словах з опорою на введення їх у словосполучення, речення;</p> <p><i>розрізняє</i> у процесі навчальної роботи співзвучні префікси і прийменники (наприклад, <i>без сорому — безсоромний, на письмі — написаний</i>) на слух і на письмі.</p> <p><i>знає</i> і <i>дотримується</i> в навчальній роботі правила вимовляння і правопису префіксів <i>роз-, без-, з-, с-</i>;</p> <p><i>дотримується</i> правил правопису слів з апострофом після префіксів, переносу слів із префіксами у процесі виконання навчальних вправ;</p> <p><i>утворює</i> нові слова, що належать до тієї самої частини мови за допомогою поданих суфіксів (<i>ручка, рученька, ручище; чорний, чорнявий, чорненький, чорнющий</i>);</p> <p><i>пояснює</i> в навчальній роботі значення, якого надають словам найуживаніші суфікси, зокрема суфікси зменшення, здрібнілості, пестливості</p>

<b>Зміст навчального матеріалу</b>	<b>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</b>
------------------------------------	--

### 6. Частини мови. Загальне поняття (4 години)

Спостереження за словами, що відповідають на питання *хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки? котрій? котра? котре? котрі? де? коли? як?*, а також за службовими словами, до яких не можна поставити питання (*і, та, на, від, до, але* тощо). Розпізнавання таких слів.

Логічні вправи на розрізнення слів за родовими і видовими ознаками та за смисловими групами у межах кожної частини мови.

Спостереження і добір спільнокореневих слів, які належать до різних частин мови, розрізнення їх за питаннями, значенням, роллю в реченні та за граматичним і смисловим зв'язком з іншими словами (в межах словосполучень і речень)

#### **Учень/учениця:**

*ділить* на групи слова, які відповідають на питання різних частин мови (серед них числівників, прислівників (без уживання *терміна*), які розрізняються за родом, числом (іменники, прикметники), стоять у формі того чи іншого часу (дієслова);

*будує* сполучення зі слів, що є різними частинами мови, використовуючи службові слова: *пішли до лісу; хлопчики і дівчатка; розрізняє* слова за родовими і видовими ознаками: **птахи:** *лелеки, зозулі, синиці, горобці; дерева:* *дуб, клен, яблуня, вишня; кольори:* *червоний, фіолетовий, зелений* тощо;

*добирає* групи спільнокореневих слів, що належать до різних частин мови, *вводить* їх у словосполучення і речення (*дуб, дубовий, задубіти; сміх, смішний, усміхатися*)

### Іменник (12 годин)

Загальне поняття (питання, значення, роль та зв'язок з іншими словами в реченні за допомогою закінчень та прийменників).

Іменники, що означають назви істот (*хто?*), та іменники, які означають назви неістот (*що?*). Власні і загальні іменники. Велика буква у власних іменниках.

Формування поняття предметності на прикладах іменників, які означають опредмечені якості, дії. Вживання іменників у прямому і переносному значеннях.

Рід іменників: чоловічий, жіночий, середній. Віднесення слова до одного з родів.

Змінювання іменників за числами (однина і множина).

Практичне ознайомлення з відмінками іменника (назви відмінків, відмінкові питання). Спостереження за змінюванням іменників за відмінками.

#### **Учень/учениця:**

*має уявлення* про іменник як частину мови; *впізнає* в тексті й *самостійно добирає* іменники; *ставить* питання до іменників, що належать до різних родів; *будує* сполучення іменників з іншими словами, використовуючи для зв'язку закінчення і прийменники; *розрізняє* іменники — назви істот і неістот, правильно *ставить* до них питання; *розрізняє* власні і загальні іменники, *добирає* відповідні приклади; *єживає* в письмових текстах власні іменники з великою буквою;

*відносить* до іменників за поставленим питанням *що?* опредмечені якості, дії (*зелень, добро, плавання, напис*); *розрізняє і пояснює* у процесі навчальної роботи іменники у прямому і переносному значеннях;

*визначає* рід іменників, *ставить* питання і *відносить* іменник до одного з родів;

*змінює* іменники за числами; *визначає* число іменників;

*знає* назви відмінків і відмінкові питання; *змінює* іменники різних родів за відмінками з орієнтуванням на зразок, навчальну таблицю;



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Спостереження за влучним уживанням іменників-синонімів, іменників-антонімів у тексті, розмірковування про їх роль. Вибір із даних слів тих, що найбільше відповідають меті й типу висловлювання. Вправи на заміну в тексті недоречних лексичних повторів</p>	<p><i>добирає</i> найуживаніші (1–3) синоніми та антонім до кожного із заданих іменників; <i>вживає</i> синоніми й антоніми в усних і письмових висловлюваннях; <i>бере участь</i> в удосконаленні навчальних і власних текстів за допомогою синонімів</p>
<b>Прикметник (12 годин)</b>	
<p>Загальне поняття (питання, значення, роль у реченні).</p> <p>Встановлення зв'язку прикметників з іменниками за допомогою питань від іменника до прикметника.</p> <p>Вживання прикметників у прямому і переносному значеннях.</p> <p>Прикметники-синоніми, прикметники-антоніми. Використання їх у зв'язках висловлюваннях.</p> <p>Спостереження за вживанням прикметників у загадках.</p> <p>Вибір з-поміж поданих прикметників тих, що найточніше характеризують персонажів, події, явища.</p> <p>Спостереження за влучним уживанням прикметників у тексті, зокрема в описах, розмірковування над тим, з якою метою вони дібрані автором.</p> <p>Спостереження за вживанням прикметників у загадках.</p> <p>Вибір з-поміж поданих прикметників тих, що найточніше характеризують персонажів, події, явища.</p> <p>Змінювання прикметників за родами у сполученні з іменниками. Родові закінчення прикметників: <i>-ий, -ій, -а, -я, -е, -є</i>. Розпізнавання форм прикметників за родовими закінченнями та іменниками, від яких залежать прикметники.</p> <p>Змінювання прикметників за числами у сполученні з іменниками</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>має уявлення</i> про прикметник як частину мови; <i>впізнає</i> прикметники в реченні і тексті; <i>пояснює роль</i> прикметників у мові і мовленні; <i>будує</i> сполучення прикметників з іменниками; <i>встановлює</i> між ними граматичний зв'язок за допомогою питань (<i>нове пальто — пальто (яке?) нове; у новому пальті — у пальті (якому?) новому</i>); <i>пояснює</i> пряме і переносне значення прикметників у процесі виконання навчальних вправ;  <i>добирає</i> до поданих прикметників 1–3 синоніми та антонім; <i>використовує</i> їх в усному і писемному мовленні, зокрема в описах; <i>складає</i> прості загадки про предмети за допомогою прикметників, що характеризують предмети-відгадки;  <i>бере участь</i> у колективних навчальних вправах з удосконалення речень, текстів шляхом додавання (добору) прикметників до іменників;</p> <p><i>складає</i> прості загадки про предмети за допомогою прикметників, що характеризують предмети-відгадки;</p> <p><i>змінює прикметники</i> за родами; визначає рід прикметників за закінченням, поставленим питанням; за родом іменників, з якими вони зв'язані;</p> <p><i>змінює</i> прикметники за числами у сполученні з іменниками; вводить їх у речення</p>
<b>Дієслово (16 годин)</b>	
<p>Загальне поняття (питання, роль у реченні). Зв'язок дієслова з іменником у реченні.</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>має уявлення</i> про дієслово як частину мови; <i>впізнає</i> дієслова в реченні, тексті, <i>ставить</i> до них питання; <i>пояснює</i> їх значення у мові і мовленні; зв'язує з іменниками;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Дієслова-синоніми, дієслова-антоніми. Вживання дієслів у переносному значенні. Спостереження за влучним добором дієслів автором тексту для змалювання подій, явищ. Вибір із даних дієслів тих, що найвиразніше передають думку, відповідають меті й типу висловлювання. Удосконалення висловлювань шляхом добору дієслівних синонімів. Час дієслова.</p> <p>Змінювання дієслів за часами. Розпізнавання часових форм дієслів у тексті. Використання їх у власних висловлюваннях.</p> <p>Правило написання <b>не</b> з дієсловами. Використання дієслів з <b>не</b> у монологічному та діалогічному мовленні</p>	<p><i>добирає</i> до поданого дієслова 1–3 синоніми, антонім; <i>пояснює</i> в навчальній роботі дієслова, вжиті у переносному значенні; <i>бере участь</i> у колективних навчальних вправах з удосконалення текстів шляхом добору дієслів-синонімів;</p> <p><i>розрізняє</i> часові форми дієслова; <i>ставить питання</i> до дієслів різних часових форм; <i>змінює</i> дієслова за часами у формах доконаного і недоконаного виду (без уживання термінів) за допомогою питань: <i>що робить? що зробить? що робив? що зробив?</i>; <i>розпізнає</i> часові форми дієслів у тексті; <i>вживає</i> дієслова з <b>не</b> в усному і писемному мовленні, в різних ситуаціях спілкування (в суперечках, дискусіях, застереженнях, виправдовуваннях, порадах, повчаннях)</p>

### 7. Повторення вивченого за рік (4 години)

Виконання навчальних і контрольних завдань

#### **Учень/учениця:**

використовує здобуті протягом навчального року мовні знання і мовленнєві вміння у процесі виконання навчальних і контрольних завдань

### 8. Фонетика і графіка. Правопис (протягом навчального року)

Українська абетка (алфавіт). Букви на позначення голосних і приголосних звуків. Способи позначення м'якості приголосних на письмі.

#### **Учень/учениця:**

*відтворює* усно український алфавіт; *називає* букви на позначення голосних і приголосних звуків, парних дзвінких і глухих приголосних; *правильно називає* всі літери; *розташовує* слова за алфавітом, орієнтуючись на другу літеру;

Робота з орфографічним та іншими навчальними словниками.

*користується* орфографічним та іншими навчальними словниками (тлумачним, перекладним та ін.);

Правопис слів із ненаголошеними голосними [е], [и] в корені слова, що перевіряються наголосом.

*застосовує* правила перевірки написання слів із ненаголошеними голосними [е], [и] в корені, що перевіряються наголосом;

Правопис слів із ненаголошеними [е], [и] в корені слова, що не перевіряються наголосом.

*користується* орфографічним словником для перевірки написання слів із ненаголошеними [е], [и], що не перевіряються наголосом;

Правопис слів із дзвінкими приголосними в кінці слова та складу перед глухими.

*пише* слова із дзвінкими приголосними в кінці слова і складу перед глухими відповідно до літературної вимови;

Правопис слів із дзвінкими і глухими приголосними, що піддаються уподібненню за дзвінкістю-глухістю.

*застосовує* правило перевірки букв на позначення дзвінких і глухих звуків, що піддаються уподібненню (*молотьба, просьба, легко, нігті*);

Правопис префіксів *роз-*, *без-*, *з-* (с-). Вживання апострофа після префіксів на приголосний перед буквами *я, ю, є, ї*.

*дотримується* правил правопису префіксів *роз-*, *без-*, *з-* (с-), вживання апострофа після префіксів на приголосний звук, пере-

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Правила переносу слів із префіксами та з апострофом після префіксів.            Подвоєння приголосних на межі префікса і кореня, кореня і суфікса. Правило переносу слів із подвоєними буквами.</p> <p>Велика буква у власних іменниках.            Правило написання <b>не</b> з дієсловами.            Розділові знаки в кінці речень.</p> <p>Звертання. Розділові знаки при них.</p> <p>Списування навчальних друкованих і рукописних текстів із дотриманням правил оформлення письмових робіт.</p> <p>Письмо під диктування: навчальні диктанти, матеріалом для яких є слова, речення, тексти.            Контрольний диктант.  <b>Слова, значення, вимову і написання яких учні мають запам'ятати:</b> <i>абрикós, адрéса, ай́стра, автомобіль, агроно́м, аква́ріум, апельси́н, апеті́т, асфа́льт, банкі́р, бензи́н, бето́н, бібліоте́ка, велосипе́д, верблю́д, во́гнище, вокза́л, гори́зонт, гримі́ти, грім, депута́т, дециме́тр, дире́ктор, елеќтрика, кипі́ти, кишéня, колекти́в, комба́йн, комба́йнер і комбайне́р, комп'ю́тер, коридо́р, космона́вт, крини́ця, кукурудза, мета́л, мину́лий, очере́т, пирі́г, президéнт, пше́ниця, ра́діо, сантимéтр, секун́да, спасі́бі, триво́га, фе́рмер, хвилі́на, чере́мха, чере́шня (49 слів)</i></p>	<p>носу слів із префіксами, з апострофом після префіксів;  <i>правильно записує</i> слова зі збігом однакових приголосних звуків на межі морфем (<i>беззахисний, осінній</i>) та <i>переносить</i> їх із рядка в рядок;  <i>записує</i> власні іменники з великої букви;  <i>пише</i> окремо <b>не</b> з дієсловами;  <i>дотримується</i> правил вживання розділових знаків у кінці речень, різних за метою висловлювання та інтонацією;  <i>виділяє</i> на письмі звертання розділовими знаками: комою, знаком оклику;  <i>списує</i> текст із підручника, робочого зошита обсягом 50–70 слів із дотриманням правил правопису і каліграфії; <i>звіряє</i> записане зі зразком; <i>виправляє</i> допущені помилки;  <i>записує</i> під диктування текст (50–70 слів), складений зі слів, що пишуться за фонетичним принципом, за правилами, вивченими в 1–3 класах і визначеними програмою для самостійного застосування, а також слів, визначених програмою для запам'ятовування</p>

### 9. Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт (протягом року)

<p>Технічні навички.            Графічні навички.</p> <p>Поступовий перехід до письма в графічній сітці зошита в одну лінію.            Підготовчі графічні вправи. Виконання окремих елементів та розчерків висотою в 1/3 рядка, у піврядка та в півтора рядка.            Закріплення письма великих і малих букв та пунктуаційних знаків.</p> <p>Письмо букв за групами: у порядку ускладнення їх форми (<i>і, и, ш, щ...і, ї, Ш...</i>), за початком написання букв (<i>с, о, а, д... С, О, Є, Е...</i>)            Удосконалення письма букв.</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>самостійно контролює</i> виконання гігієнічних та технічних правил письма;</p> <p><i>виконує</i> підготовчі вправи-розчерки, зберігаючи однакову висоту, ширину, однаковий нахил елементів букв;  <i>дотримується</i> належної висоти, ширини, нахилу великих і малих букв та пунктуаційних знаків (?!) у зошиті в одну лінійку;</p>
--	---

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розвиток швидкості письма.	<i>безвідривно поєднує складові елементи букв н, р, ф; виконує розчерки у зростаючому темпу; безвідривно поєднує до 4 графем (рин, лин, дре; мили, ориз, трив тощо) у словах вправ підручника; самостійно контролює рухові дії у процесі такого письма; прискорює письмо в міру своїх можливостей, не змінюючи при цьому форми букв та їх поєднань;</i>
Оформлення письмових робіт.	<i>правильно, охайно оформлює письмову роботу у зошиті в одну лінію: записує слова у стовпчик; підкреслює умовними лініями слова — різні частини мови; умовно позначає морфеми; будує графічні схеми синтаксичної структури речення;</i>
Письмо на дошці	<i>дотримується правил письма на дошці: учень, який пише правою рукою, у процесі письма стоїть зліва від написаного; учень, який пише лівою рукою, у процесі письма стоїть справа від написаного; тримає крейду трьома пальцями; зберігає пропорційність букв за всіма параметрами</i>

### III. Соціокультурна змістова лінія

#### 1. Тематичні групи слів, що називають державу, її столицю, державну символіку, реалії життя народу (*протягом року*)

Держава Україна, її столиця.	<b>Учень/учениця:</b>
Характерні особливості державних символів України.	<i>знає і розповідає про походження назви держави і її столиці;</i>
Рідний край: місце розташування на території України (Закарпаття, Буковина, Крим та ін.), природа, вулиці і майдани, пам'ятні місця.	<i>описує усно Прапор і Герб України; знає напам'ять Державний гімн;</i>
Національні символи України — верба, калина, вишитий рушник, вишиванка, писанка та ін.	<i>розповідає усно про рідний край, його природу;</i>
Історичне минуле України доби Київської Русі.	<i>записує власні назви рідного міста чи села (назви вулиць, майдану, річки тощо);</i>
Відомі люди України минулого і сьогодення	<i>записує свою домашню адресу;</i>
	<i>розповідає про українські національні символи (верба, калина, вишитий рушник, вишиванка, писанка та ін.);</i>
	<i>знає і розповідає про Київську Русь, найвідоміших її князів (Ярослава Мудрого, Володимира Великого, княгиню Ольгу та ін.);</i>
	<i>знає імена окремих найвідоміших українських письменників, поетів, художників та ін.</i>

**2. Фольклорні твори великої і малої форм (протягом року)**

Читання й інсценування уривків із українських народних казок, визначення позитивних і негативних персонажів, головної думки казки.

Відгадування, вивчення і складання загадок.

Вивчення дитячих пісень, колискових, колядок, щедрівок, посівалок, ознайомлення з особливостями їх уживання. Ознайомлення з народними прикметами.

Читання й аналіз доступних народних приказок

**Учень/учениця:**

*виразно читає, розповідає і бере участь в інсценуванні українських народних казок; визначає позитивних і негативних персонажів, головну думку казки;*

*відгадує доступні загадки, знає напам'ять окремі з них; робить спроби самостійно складати найпростіші загадки про конкретні предмети, називаючи їх ознаки;*

*знає напам'ять дитячі пісні, колискові, колядки, щедрівки, посівалки і використовує їх під час дозвілля, ігор, свят;*

*знає і пояснює найпоширеніші народні прикмети;*

*пояснює значення найпрозоріших народних приказок, використовує їх у власному мовленні*

**3. Особливості національного мовленнєвого етикету.****Правила мовленнєвої поведінки під час спілкування (протягом року)**

Ознайомлення з українськими формулами мовленнєвого етикету розмовного стилю.

Використання українських формул мовленнєвого етикету з урахуванням віку і статусу особи, з якою відбувається спілкування.

Ознайомлення з дотриманням правил етикету у громадських місцях

**Учень/учениця:**

*знає і доцільно вживає українські формули мовленнєвого етикету розмовного стилю;*

*знає, свідомо вживає і правильно записує відповідні українські формули мовленнєвого етикету вітання, прощання, прохання, вибачення, запрошення у спілкуванні з людьми різного віку, статусу, родинних стосунків тощо;*

*знає і дотримується правил етикету у громадських місцях*

**4. Соціальні ролі (протягом року)**

Ставлення до членів сім'ї.

Стосунки у школі.

Правила етикетної поведінки у громадських місцях (кінотеатрі, музеї, поліклініці, на шкільному святі).

Правила поведінки на природі. Ставлення до природи

**Учень/учениця:**

*уникає конфліктних ситуацій зі старшими і молодшими членами родини; прагне допомогати своїм рідним;*

*радіє успіхам і співпереживає невдачі однокласників; бере участь у класних і шкільних заходах; ставиться з повагою до вчителів, технічного персоналу школи;*

*дотримується правил етикетної поведінки в кінотеатрі, музеї, поліклініці, на шкільному святі; використовує відповідні формули мовленнєвого етикету;*

*цікавиться рослинним і тваринним світом; турбується про природу рідного краю (допомагає птахам узимку тощо); поводитьься на природі так, щоб не завдати їй шкоди*

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

#### IV. Діяльнісна змістова лінія

##### 1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок (протягом року)

<p>Організація робочого місця.</p> <p>Організація навчальної діяльності.</p> <p>Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу</p>	<p><b>Учень/учениця:</b> самостійно і своєчасно готується до уроку; підтримує порядок на робочому місці; визначає під керівництвом учителя мету навчальної діяльності; орієнтується у тривалості часу, відведеному на виконання різних видів завдань; планує послідовність виконання завдання; дотримується встановленого порядку під час виконання самостійних завдань; виконує всі настанови вчителя; слухає й аналізує відповіді однокласників; співпрацює з ними у парі, у невеликій групі</p>
---	--

##### 2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок (протягом року)

<p>Робота з підручником.</p> <p>Користування додатковими навчальними посібниками.</p> <p>Спілкування у процесі навчання</p>	<p><b>Учень/учениця:</b> орієнтується в методичному апараті підручника (у змістовому навантаженні основних позначень); знаходить потрібний за змістом матеріал; працює з дидактичним, роздатковим матеріалом, у зошитах із друкованою основою; користується навчальними словниками; говорить у належному темпі, з відповідною інтонацією; виділяє нові факти, розпізнає невідоме; відтворює послідовність подій; встановлює причинно-наслідкові зв'язки у змісті прослуханого чи прочитаного тексту; ставить запитання до тексту, до пояснення вчителя, однокласникам під час опитування; переказує прочитане; зв'язно й послідовно описує побачене, почуте; висловлює власні міркування на доступні теми</p>
---	---



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<b>3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок (протягом року)</b>	
<p>Виконання мисленнєвих операцій.</p> <p>Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових умовах (обставинах)</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>виділяє</i> у предметах, мовних одиницях істотні ознаки, <i>розрізняє</i> серед них головні і другорядні;  <i>порівнює</i> предмети, мовні одиниці за різними ознаками;  <i>робить</i> висновки-узагальнення з допомогою вчителя;  <i>добирає факти</i>, які підтверджують висловлену думку або суперечать їй;  <i>застосовує</i> мисленнєві операції, мовні знання і мовленнєві вміння у творчих завданнях</p>
<b>4. Формування контрольнo-оцінювальних умінь і навичок (протягом року)</b>	
<p>Перевірка і самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт.</p> <p>Оцінювання результатів навчання</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>контролює</i> послідовність виконання завдання та його проміжні результати;  <i>використовує</i> засвоєні способи перевірки орфограм;  <i>знаходить і виправляє</i> орфографічні та пунктуаційні помилки;  <i>перевіряє</i> результати навчання, застосовуючи алгоритми й пам'ятки;  <i>висловлює</i> оцінні судження щодо якості усної відповіді, письмової роботи власної та однокласників</p>

## 4 КЛАС

119 годин

I семестр — 64 години (4 години на тиждень);

II семестр — 55 годин (3 години на тиждень)

У 4 класі завершується вивчення початкового курсу української мови. Учні мають не тільки здобути нові знання, уміння і навички в роботі над текстом, із граматики, фонетики, правопису та розвитку мовлення, а й систематизувати відомості з різних розділів мови, узагальнити і закріпити опрацьоване в 1–3 класах. Адже знання і мовленнєві вміння, набуті молодшими школярами в початкових класах, стануть основою для вивчення систематичного курсу рідної мови в основній і старшій структурних ланках загальноосвітньої школи.

Структурування курсу здійснено за принципом змістового узагальнення.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

### I. Мовленнєва змістова лінія

#### 1. Аудіювання — слухання-розуміння усного мовлення (протягом року)

Сприймання на слух текстів різних стилів, жанрів і типів, які містять не тільки прості речення, а й ускладнені однорідними членами, порівняльними зворотами та складні. Робота над усвідомленням фактичного змісту тексту. Запам'ятовування послідовності подій, встановлення причиново-наслідкових зв'язків, визначення виражальних засобів мови у прослуханому висловлюванні. Висловлювання власних думок з приводу почутого.

Опрацювання навчальних інструкцій

#### *Учень/учениця:*

*розуміє* з одного прослуховування художньої чи науково-популярний текст, час звучання якого триває 3–4 хвилини (320–400 слів); *висловлюється* з приводу змісту прослуханого; *виявляє* у сприйнятих на слух текстах образні і влучні вислови, коментує їх; *визначає* тему й основну думку почутого висловлювання, причиново-наслідкові зв'язки; *виявляє* своє ставлення до дійових осіб, їхніх вчинків; *пов'язує, зіставляє* почуте із власними спостереженнями, життєвим досвідом; *виконує* усні інструкції і настанови вчителя щодо навчальних завдань

#### 2. Говоріння (протягом року)

Регулювання дихання, силу голосу, темп мовлення.

Читання напам'ять віршових і прозових текстів.

Відтворення, розігрування діалогу із прослуханого або прочитаного твору.

Складання діалогу за малюнком, описаною ситуацією — з опорою на допоміжні матеріали і без них.

Дотримання правил мовленнєвого етикету, культури спілкування.

Переказ (детальний або вибірково) тексту з опорою на даний або колективно складений план, опорні сполучення слів, а також без опори на допоміжні матеріали. Переказ

#### *Учень/учениця:*

*регулює* дихання, силу голосу, темп мовлення залежно від ситуації мовлення і спілкування; *читає* напам'ять вірші, прозові твори, вивчені протягом навчального року; *бере* участь у відтворенні, розігруванні навчального діалогу, створенні діалогу на задану тему, за ілюстрацією (з 5–6 реплік для двох учасників без урахування етикетних реплік початку і завершення діалогу) — одним із учасників діалогу може бути вчитель; *дотримується правил* етикету, культури спілкування; *усно переказує* текст (детально або вибірково), що належить до художнього або науково-популярного стилю і одного з типів

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>епізоду із переглянутого фільму, розповіді, почутої в позаурочний час від близьких, знайомих.</p> <p>Висловлення своєї думки про предмет почутого, обґрунтування її, доповнення тексту на основі особистого життєвого досвіду (використовуються тексти — розповіді, описи, міркування).</p> <p>Повторення зразка зв'язного висловлювання, даного вчителем, внесення деяких доповнень, змін до тексту.</p> <p>Складання зв'язного висловлювання (розповідь, опис, міркування) за малюнком, описаною ситуацією, з опорою на допоміжні матеріали (поданий зачин або кінець, опорні сполучення слів, даний або колективно складений план та ін.). Вираження свого ставлення до предмета висловлювання.</p> <p>Оцінювання (з допомогою вчителя) сприйнятого діалогу або зв'язного висловлювання, відзначення в ньому достоїнств, пропозиції щодо доопрацювання, удосконалення</p>	<p>мовлення (розповідь, опис, міркування) — обсяг початкового матеріалу 70–100 слів;</p> <p><i>висловлює</i> власну думку про предмети, події, явища, почуті в розповіді, з переглянутого фільму, з приводу почутого; <i>доповнює</i> почуте власними спостереженнями;</p> <p><i>повторює</i> зразок короткого висловлювання (до 5 речень), поданого вчителем, вносить свої доповнення, продовження; <i>будує</i> самостійне зв'язне висловлювання (усний твір типу розповіді, опису або міркування) — за спостереженнями в навколишньому, ілюстрацією, поданим зачином або кінцівкою, за опорними словами, за поданим або колективно складеним планом (час звучання до 3 хвилини); <i>використовує</i> виразні засоби мови; виражає своє ставлення до висловлюваного;</p> <p><i>дає</i> загальну оцінку почутому діалогу або розповіді, опису чи міркуванню; <i>пропонує</i>, як можна його вдосконалити або доповнити</p>

### 3. Читання (протягом року)

Удосконалення навички миттєвого впізнання найбільш уживаних слів із 4–7 букв, і сполучень коротких слів, складених із такої самої кількості знаків.

Розпізнавання окремих характерних ознак друкованого матеріалу: розрізнення очима в тексті з діалогом слів дійових осіб, виділених за допомогою тире або лапок, а також слів автора; розпізнавання з одного погляду кількості слів у реченні, складеному з 4–5 слів, зміни порядку слів у двох схожих реченнях невеликої довжини.

Знаходження у книзі потрібних сторінок, параграфа, окремого оповідання тощо за змістом у кінці.

Вправління в орієнтуванні у змісті опрацьованого тексту.

Виявлення елементів опису, міркування у тексті розповідного типу.

Читання вголос із дотриманням правильного вимовляння слів із тими особливостями вимови, над якими на уроках велась робота.

#### **Учень/учениця:**

*миттєво* впізнає в тексті добре знайомі слова, словосполучення (у нашій школі; уяви собі; кілька років; раптом хлопчик; українська мова тощо);

*розпізнає* в тексті з побіжного погляду його окремі особливості: наявність діалогів, віршованих вставок, кількість абзаців на сторінці, кількість слів у невеликому (з 4–5 слів) реченні;

*орієнтується* у змісті книжки: *легко відшукує* за змістом потрібний розділ, параграф, твір тощо;

*орієнтується* в попередньо опрацьованому тексті;

*знаходить* протягом 0,5–1 секунди у тексті зазначені вчителем елементи змісту під час виконання завдань із вибіркового читання (місце, час, причину дії, вчинки дійових осіб тощо); елемент опису, міркування у розповідному тексті;

*виразно, інтонаційно правильно читає* речення, різні за метою висловлювання, зі звертаннями, з однорідними членами з орієнтацією на загальний зміст та розділові знаки в середині і в кінці;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Інтонуаційно правильне читання речень, різних за метою висловлювання, окличних речень.</p> <p>Інтонування речень зі звертаннями, що стоять на початку, в середині, у кінці речення; речень з однорідними членами, в яких є узагальнювальні слова (за зразком, без уживання термінів).</p> <p>Читання мовчки речень (коротких абзаців), що відрізняються 1–2 словами. Усвідомлення різниці у значенні схожих, але не однакових речень. Вправління у виявленні з-поміж 2–3 речень того, що відповідає зазначеному вчителем змісту.</p> <p>Самостійне читання мовчки матеріалів, що мають комунікативне навантаження: більш поширені (порівняно з попереднім класом) інструкції до ігрових і навчальних завдань.</p> <p>Самостійне читання мовчки тексту, що міститься у праві підручника</p>	<p><i>робить</i> у процесі читання усвідомлені паузи, виділяє в тексті логічно значущі слова; використовує міміку, жести під час читання текстів, вивчених напам'ять;</p> <p><i>помічає</i> і пояснює різницю в змісті прочитаних коротких абзаців, 2–3 речень, що відрізняються кількома словами (використовуються речення довші і порівняно важчі, ніж у 3 класі);</p> <p><i>читає вголос</i> наприкінці I семестру у темпі — 80–85 слів за хвилину; наприкінці II семестру у темпі — 90–95 слів за хвилину;</p> <p><i>читає</i> і розуміє інструктивні матеріали до виконання навчальних та ігрових завдань;</p> <p><i>виконує</i> адекватні дії за навчальним текстом підручника</p>

#### 4. Писемне мовлення (17 годин і протягом року)

Складання і записування зв'язаних між собою речень, які описують зміст малюнка, частину інтер'єру класу, навчальну ситуацію на уроці тощо.

Складання і записування запитань на задану тему та відповідей на запитання, поставлені однокласниками (вчителем).

Робота з деформованим текстом: виділення відсутніх абзаців, переставлення частин тексту, вилучення речень, які не відповідають темі, додавання кінця (заключного речення), заміна недоречно повторюваних слів, забезпечення зв'язку між реченнями та абзацами тексту.

Детальний та вибірково переказ (розповідний текст з елементами опису або міркування), за колективно і самостійно складеним планом, з опорою на допоміжні матеріали, дотримуючись тричастинної структури висловлювання.

Самостійне складання письмового висловлювання типу розповіді, опису, міркування на добре відомі учням теми: про прочитаний твір, епізод переглянутого фільму, ситуації з життя класу або сім'ї та ін., використання виражальних засобів мови, виявлення свого ставлення до предмета висловлювання.

#### **Учень/учениця:**

*складає* і *записує* 3–4 зв'язані між собою речення за змістом ілюстрації, навчальної ситуації, запропонованої вчителем; 3–4 запитання на задану тему, відповіді на запитання, поставлені однокласниками;

*відновлює* деформований із навчальною метою текст, *удосконалює* його за настановами вчителя;

*пише* переказ розповідного тексту з елементами опису або міркування (обсяг початкового тексту 70–100 слів) за колективно або самостійно складеним планом з опорою на допоміжні матеріали (подані зачин або кінцівку, ключові словосполучення та ін.) із дотриманням тричастинної структури висловлювання, використанням виражальних засобів мови;

*складає* самостійне письмове висловлювання (60–80 слів) типу розповіді, опису, міркування на добре знайомі учням теми: за прочитаним твором, епізодом з переглянутого фільму, ситуацією з життя класу, родини і т. ін.; використовує виражальні засоби мови; записує свою думку про предмет висловлювання;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Складання записки, яка містить пояснення якогось факту; привітання, запрошення, а також загадки, лічилки, казки.</p> <p>Обговорення своїх письмових робіт у парах, невеликих групах; відзначення позитивних сторін роботи, висловлення поради щодо їх доопрацювання. Удосконалення написаного</p>	<p><i>складає</i> записку з поясненням певного факту, привітання, запрошення, загадку, лічилку, коротку казку тощо з орієнтацією на читача;</p> <p><i>бере участь</i> в обговоренні письмових робіт (навчальних або учнівських) у парах, групах, <i>відзначає</i> позитивні сторони; <i>висловлює</i> поради щодо можливого удосконалення тексту, спираючись на пам'ятку, підготовлену вчителем; <i>удосконалює</i> письмовий текст</p>

## II. Мовна змістова лінія

### 1. Мова і мовлення (3 години і протягом року)

<p>Мова – жива скарбниця історії народу. Перевне поповнення словникового складу мови. Старі й нові слова в мові.</p> <p>Культура мовлення і спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>пояснює</i> значення мови в житті народу; <i>упізнає</i> старі й нові слова в наукових і художніх текстах;  <i>знає</i> основні ознаки культури усного і писемного мовлення; <i>володіє</i> лексичними засобами її вираження з огляду на ситуацію та учасників спілкування</p>
--	---

### 2. Текст (9 годин і протягом року)

<p>Закріплення поняття про будову текстів різних типів. Тема і мета висловлювання. Заголовок.</p> <p>Визначення теми висловлювання у текстах-розповідях, описах, міркуваннях, формулювання основної думки.</p> <p>Знаходження та інтонаційне виділення у реченнях тексту (монологічного і діалогічного) слів, найважливіших для висловлення думки. Спостереження над засобами зв'язку речень у тексті. Лексичні засоби для зв'язку речень у тексті.</p> <p>Поділ тексту на частини, складання плану з допомогою вчителя та самостійно.</p> <p>Спостереження за роллю абзаців.</p> <p>Спостереження за особливостями змісту та побудови тексту-міркування: наявність певного твердження, доказів та висновків.</p> <p>Побудова тексту-міркування, добір переконливих доказів, формулювання висновку.</p> <p>Опис найпростіших трудових процесів, у яких можуть брати участь самі учні. Складання художніх і науково-популярних описів. Вправи на порівняння художнього і науково-популярного описів.</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>знаходить</i> у тексті зачин, основну частину, кінцівку (завершення);  <i>самостійно</i> формулює тему і мету (основну думку) тексту; <i>добирає</i> заголовок, який відповідає темі або основній думці тексту;  <i>виявляє</i> в тексті слова, які містять важливі відомості тексту;  <i>зв'язує</i> два речення за допомогою особових займенників (<i>він, цей, такий</i> у різних родах і числах), слів <i>тоді, спочатку, потім, поперше, по-друге, нарешті</i> тощо;  <i>ділить</i> текст на частини за поданим планом і самостійно у процесі навчальної роботи;  <i>записує</i> кожну частину тексту з абзацу;  <i>аналізує</i> в навчальній роботі тексти-міркування; <i>виявляє</i> в текстах-міркуваннях твердження, доказ та висновок; <i>будує</i> в навчальній роботі тексти-міркування; <i>бере участь</i> у їх удосконаленні;  <i>аналізує</i> в навчальній роботі тексти-описи; <i>виявляє</i> слова, які характеризують істотні ознаки описуваних предметів, явищ; <i>бере участь</i> у порівнянні однотемних текстів-описів художнього і науково-популярного стилів;</p>
---	--

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Вправління у написанні замітки до стінгазети, листів (колективних та індивідуальних). Оформлення записів спостережень на екскурсії, у природі</p>	<p><i>робить</i> спробу написати замітку до класної (шкільної) стінгазети; <i>бере участь</i> у написанні колективного листа; <i>пише</i> особистий лист, адресований близькій людині, ровеснику тощо; <i>веде</i> письмові спостереження за природними явищами</p>

### 3. Речення (8 годин і протягом року)

Повторення й узагальнення вивченого про види речень за метою висловлювання, про головні і другорядні члени речення. Встановлення зв'язку слів у реченнях: виділення головних і другорядних членів. Визначення, за допомогою чого зв'язуються слова (за допомогою закінчень і прийменників; тільки закінчень).

Поширення речень словами та словосполученнями.

Складання речень за зразком, за схемою. Відновлення змісту деформованих речень.

Поняття про однорідні члени речення. Головні і другорядні однорідні члени речення. Спостереження за вживанням речень з однорідними членами в тексті. Кома при однорідних членах речення.

Поєднання однорідних членів за допомогою інтонації, сполучників. Інтонація перелічування та протиставлення.

Складання речень з однорідними членами, поширення їх залежними словами; використання речень з однорідними членами у побудові текстів. Граматичні питання до однорідних членів речення.

Уявлення про складне речення. Вправління в аналізі складних речень та у складанні їх за зразком, схемою, малюнками, створеними ситуаціями

**Учень/учениця:**

*дає визначення* речень за метою висловлювання; *розрізняє* на слух і на письмі розповідні, питальні і спонукальні речення; *розрізняє* серед них окличні і неокличні; *знаходить* головні і другорядні члени речення у найпростіших випадках; *встановлює* логіко-граматичні зв'язки між членами речення за допомогою питань;

*поширює* речення словами і словосполученнями;

*складає* речення за поданими графічними схемами; *відновлює* зміст деформованих речень;

*виявляє* в реченні однорідні члени (головні і другорядні); *виконує* навчальні вправи з реченнями з однорідними членами; *вживає* кому при однорідних членах речення в навчальних вправліннях;

*поєднує* однорідні члени речення сполучниками *і, та, а, але* (без повторення);

*складає* речення з однорідними членами, *поширює* їх залежними словами (*добирає* прикметники, що характеризують однорідні слова-іменники тощо); *правильно інтонує* речення з перелічуванням та протиставленням; *будує* речення з однорідними членами за зразком, за поданими схемами;

*має уявлення* про складне речення; *співвідносить* частини складного речення із простими реченнями; *об'єднує* два простих речення в одне

### 4. Слово. Значення слова. Частини мови (3 години)

Повторення й узагальнення знань і вмінь учнів про: лексичне значення слова; морфемну будову слова; розрізнення слів, що належать до гнізда спільнокореневих, і форм одного з таких слів.

**Учень/учениця:**

*знає* значущі частини слова: основу, закінчення, частини основи — корінь, суфікс, префікс;

*знаходить* основу та закінчення у слові, поданому в кількох граматичних формах, корінь у ряду поданих спільнокореневих слів, суфікс, префікс у ряду слів із тим самим суфіксом, префіксом;



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Спостереження за словами, що відповідають на питання <i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки? котрий? котра? котре? котрі? де? коли? як?</i>, а також за службовими словами, до яких не можна поставити питання (<i>і, та, на, від, але</i> тощо)</p>	<p><i>розрізняє</i> спільнокореневі слова та форми того самого слова; <i>ділить</i> на групи слова, що відповідають на питання різних частин мови (<i>серед них</i> числівники, прислівники — без уживання термінів)</p>
<b>Іменник (18 годин)</b>	
<p>Розширення уявлень про лексичне значення іменника (слова з абстрактним значенням: <i>радість, сум, сміливість</i> тощо).</p>	<p><b>Учень/учениця:</b> <i>відносить</i> до іменників слова з абстрактним значенням, які відповідають на питання <i>що?</i>;</p>
<p>Іменники-синоніми, іменники-антоніми, багатозначність окремих іменників. Вживання іменників у прямому і переносному значеннях. Спостереження за точним і влучним уживанням із ряду синонімів тих слів, які найбільше відповідають змісту.</p>	<p><i>добирає</i> до поданого іменника 2–3 синоніми, антонім; <i>розкриває</i> значення (2–3) багатозначного іменника; <i>вводить</i> його у словосполучення, речення (у процесі виконання навчальних вправ);</p>
<p>Рід іменників. Віднесення іменника до одного з родів. Змінювання іменників за числами і відмінками. Формування умінь ставити іменники в початкову форму.</p>	<p><i>визначає</i> рід і число іменників; <i>змінює</i> іменники за числами і відмінками; <i>визначає</i> початкову форму іменника (називний відмінок однини), відмінок іменника в реченні у формі колективної навчальної роботи під керівництвом учителя;</p>
<p>Спостереження за закінченнями іменників, що належать до різних відмін (без уживання терміна) у тому самому відмінку.</p>	<p><i>змінює</i> у процесі словозміни іменників приголосні [г], [к], [х] перед -і на [з'], [ц'], [с']; голосний [і] на [о], [е];</p>
<p>Зміна приголосних [г], [к], [х] на [з'], [ц'], [с'] перед закінченням -і в іменниках різного роду.</p>	<p><i>відображає</i> ці звукові явища на письмі (<i>нога — нозі, яблуко — в яблуці, рух — у русі</i>); (<i>піч — печі, ніч — ночі, ночей</i>);</p>
<p>Спостереження за явищами чергування кореневих [і] з [е], [о] в окремих іменниках жіночого роду з основою на приголосний.</p>	<p><i>вживає</i> у процесі виконання навчальних вправ: у родовому відмінку однини жіночого роду на -а закінчення -и, -і (<i>стіни, пісні, межі, кручі, груші</i>); в орудному відмінку однини в іменниках чоловічого та жіночого роду з основою на м'який приголосний та [ж, ч, ш] закінчення -єю (<i>землею, межею, кручею, тишею</i>); -ем (<i>конем, ножем, мечем, споришем</i>); закінчення -єю в іменниках жіночого роду на -ія (<i>лінія — лінією</i>); закінчення -єм в іменниках чоловічого роду на [й] (<i>гай — гаєм</i>);</p>
<p>Закінчення іменників жіночого роду на -а в родовому відмінку однини з основою на твердий і м'який приголосний та на [ж, ч, ш]. Закінчення іменників в орудному відмінку однини: закінчення -єю в іменниках жіночого роду з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення -єю в іменниках на -ія; закінчення -ем в іменниках чоловічого роду з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення -єм в іменниках з основою на [й].</p>	<p><i>перевіряє</i> за словником закінчення в родовому й орудному відмінках іменників на -ар, -яр (<i>вівчарем, слюсарем, школярем, але маляром, столяром</i>);</p>
<p>Практичне засвоєння правопису закінчень найуживаніших іменників чоловічого роду на -ар, -яр.</p>	<p><i>використовує</i> у мовленні паралельні форми іменників чоловічого роду — назв істот у давальному і місцевому відмінках однини (<i>братові і брату, батькові і батьку, Васи́леві і Васи́лю</i>).</p>
<p>Спостереження над паралельними закінченнями іменників чоловічого роду — назв істот у давальному та місцевому відмінках однини.</p>	

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Форми іменників жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини.</p> <p>Спостереження за закінченнями іменників у множині (таблиця відмінювання). Вправи на вживання правильних відмінкових закінчень іменників у множині.</p> <p>Розвиток умінь правильно використовувати прийменники з іменниками в різних відмінках.</p> <p>Засвоєння літературних форм іменників у місцевому відмінку множини з прийменником <i>по</i></p>	<p><i>вживає</i>: подвоєні букви на позначення м'яких приголосних перед закінченням <i>-ю</i> в орудному відмінку іменників жіночого роду з основою на приголосний (<i>тінню, молоддю</i>); апостроф перед закінченням <i>-ю</i> в іменниках з основою на [б], [п], [в], [м], [ф] (<i>любов'ю, Об'ю, верф'ю</i>); в іменнику <i>мати</i> (<i>матір'ю</i>); <i>не вживає</i> подвоєння в іменниках зі збігом приголосних в основі (<i>якістю, повістю</i>);</p> <p><i>користується</i> навчальною таблицею відмінювання іменників у множині під час виконання вправ на практичне засвоєння відмінкових закінчень іменників;</p> <p><i>правильно вживає</i> прийменники з іменниками в окремих відмінках;</p> <p><i>уживає</i> літературні форми закінчень <i>-ах</i> (<i>-ях</i>) іменників у місцевому відмінку множини (<i>по вікнах, по полях, на морях, по ночах, на горах</i>)</p>

#### Прикметник (20 годин)

<p>Розвиток умінь упізнавати прикметники в тексті, спостереження за їх роллю у мовленні.</p> <p>Прикметники-синоніми та прикметники-антоніми. Уживання прикметників у прямому та переносному значеннях. Спостереження за вживанням прикметників у текстах різних стилів: художньому і науковому (<i>без термінів</i>).</p> <p>Змінювання прикметників за родами та числами у сполученні з іменниками. Родові закінчення прикметників. Розрізнення роду і числа прикметників у сполученнях з іменниками.</p> <p>Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками (таблиця відмінювання) в однині та множині. Граматичне питання до прикметника у сполученні з іменником.</p> <p>Зіставлення закінчень прикметників з основою на твердий та м'який приголосний в однині і множині.</p> <p>Побудова сполучень слів і речень із прикметниками в різних відмінкових формах, введення їх у текст.</p> <p>Визначення відмінків прикметників за відмінками іменників.</p> <p>Побудова речень з однорідними членами, вираженими прикметниками, складних речень за зразком, за схемами з поданими сполучниками, введення їх у тексти.</p>	<p><b>Учень/учениця:</b></p> <p><i>відносить</i> до прикметників слова, що означають різні ознаки предметів;</p> <p><i>добирає</i> до поданого прикметника 2–3 синоніми, антонім;</p> <p><i>пояснює</i> і <i>вживає</i> у мовленні прикметники у прямому і переносному значеннях у художніх і науково-популярних текстах;</p> <p><i>змінює</i> прикметники за числами і в однині за родами;</p> <p><i>визначає</i> рід і число прикметника за родом зв'язаного з ним іменника та за характерним закінченням;</p> <p><i>користується</i> таблицею відмінювання прикметників, поданою в підручнику, у процесі виконання навчальних вправ на практичне засвоєння відмінкових закінчень прикметників;</p> <p><i>зіставляє</i> і розрізняє відмінкові закінчення прикметників з орієнтацією на твердий і м'який приголосний основи;</p> <p><i>визначає</i> у процесі виконання навчальних вправ відмінки прикметників за відмінками іменників (на основі встановлення зв'язку слів у реченні);</p> <p><i>будує, поширює</i> прості речення однорідними членами речення, вираженими прикметниками;</p>
--	--

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Вимова і написання найуживаніших прикметників на <i>-ський, -цький, -зький</i>. Уживання <i>ь</i> перед закінченнями прикметників у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини.</p> <p>Вимова і написання закінчень (<i>-ій</i>) у прикметниках жіночого роду в давальному і місцевому відмінках однини.</p> <p>Уживання відмінкових форм прикметників у множині. Закінчення <i>-і</i> у називному відмінку множини (вимова та правопис)</p>	<p><i>дотримується</i> правил вимови і написання прикметників на <i>-ський, -цький, -зький</i>; <i>вживає</i> букву <i>ь</i> для позначення м'якості кінцевого приголосного основи у відмінкових формах прикметників (<i>синьої, давнього, братньою, літньому, у могутньому</i>); <i>правильно вимовляє і позначає</i> на письмі форми прикметників жіночого роду у давальному і місцевому відмінках (<i>зимовій, холодній, хорошій</i>); <i>дотримується</i> м'якої і пом'якшеної вимови кінцевих приголосних основи прикметників у називному відмінку множини (<i>хороші, далекі</i>)</p>

### Числівник (4 години)

<p>Загальне уявлення про числівник як частину мови.</p> <p>Вимова і правопис найуживаніших числівників, уживання їх у мовленні. Практичне засвоєння вимовляння і письма та відмінкових форм окремих числівників (11, 14, 16, 50, 60, 70, 80, 1000). Питання до кількісних і порядкових числівників. Словесні формули на означення показників часу протягом доби</p>	<p><b>Учень/учениця:</b> <i>упізнає</i> серед слів числівники, <i>ставить</i> до них питання <i>скільки? який? котрій? котра? котре? котрі?</i> <i>правильно вимовляє і пише</i> числівники, передбачені програмою для 1–4 класів, форми родового відмінка числівників 50–80 (<i>п'ятдесяти, шістдесяти, сімдесяти, вісімдесяти</i>); <i>ставить питання</i> до кількісних і порядкових (без уживання термінів) числівників; <i>вживає</i> правильні форми (за зразком у підручнику, поданим учителем) на означення часу протягом доби; <i>будує</i> словосполучення з числівниками за зразком, підстановочною таблицею</p>
---	---

### Займенник (7 годин)

<p>Поняття про займенник як частину мови. Спостереження за роллю різних займенників у тексті.</p> <p>Особові займенники. Займенники 1–3-ої особи однини і множини. Їх значення, синтаксична роль. Відмінювання особових займенників. Уживання займенників з прийменниками.</p> <p>Побудова сполучень слів і речень із займенниками в різних формах. Вправи на використання займенників для зв'язку речень у текстах. Удосконалення текстів, шляхом використання займенників замість лексичних повторів</p>	<p><b>Учень/учениця:</b> <i>упізнає</i> серед слів займенники, які вказують на предмети, їх ознаки, кількість, але не називають їх; <i>ставить питання</i> до займенників; <i>упізнає</i> на слух і в текстах особові займенники; <i>пояснює</i> їх лексичне значення, роль у реченні; <i>відмінює</i> особові займенники за зразком; <i>користується</i> навчальною таблицею для визначення відмінків займенників у реченні; <i>дотримується</i> правила вживання займенників із прийменниками; <i>будує</i> словосполучення і речення з особовими займенниками; <i>використовує</i> займенники для зв'язку речень у тексті, з метою уникнення лексичних повторів</p>
--	--

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<b>Дієслово (18 годин)</b>	
<p>Повторення вивченого про дієслово (питання, значення, роль у реченні, зв'язок з іменниками).</p> <p>Узагальнення і розширення уявлень про лексичне значення дієслів. Спостереження за дієсловами різних семантичних груп.</p> <p>Дієслова-синоніми, дієслова-антоніми, багатозначні дієслова. Вживання дієслів у прямому і переносному значеннях.</p> <p>Побудова сполучень слів зі спільнокореновими та синонімічними дієсловами різних семантичних груп, введення їх у речення, текст.</p> <p>Побудова речень з однорідними членами-присудками.</p> <p>Спостереження за роллю дієслів у текстах розповідного та описового характеру. Розвиток умінь вибирати з ряду дієслів те дієслово, яке найбільш відповідає мовній ситуації, уникати одноманітності у використанні дієслів в усних і письмових навчальних висловлюваннях різних типів.</p> <p>Неозначена форма дієслова (початкова форма).</p> <p>Спостереження за вживанням дієслів неозначеної форми у приказах і прислів'ях, порадах, інструкціях.</p> <p>Побудова порад, інструкцій.</p> <p>Часи дієслова. Змінювання дієслів за часами і числами.</p> <p>Змінювання дієслів за особами і числами у теперішньому і в майбутньому часі. Побудова речень з дієсловами різних особових форм теперішнього і майбутнього часу.</p> <p>Переконструювання тексту зі зміною граматичної форми (із заміною однієї часової форми іншою, неозначеної форми дієслова часовою і навпаки).</p> <p>I і II дієвідміни дієслова. Особові закінчення дієслів I і II дієвідмін (без уживання терміна).</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>відносить</i> до дієслів слова, що означають різні дії;  <i>пояснює</i> лексичні значення дієслів;  <i>добирає</i> дієслова до груп з різними лексичними значеннями (руху, праці, спілкування, сприймання, явищ природи тощо);</p> <p><i>добирає</i> до поданого дієслова 2–3 синоніми, антонім; <i>пояснює</i> пряме і переносне значення дієслів, 2–3 значення багатозначного дієслова, вводячи їх у словосполучення, речення, зв'язні висловлювання;  <i>будує</i> речення з однорідними присудками, вираженими дієсловами, за ілюстраціями, мовленнєвими ситуаціями, графічними моделями;</p> <p><i>використовує</i> дієслова у навчальних вправах, у текстах розповідного та описового типу; <i>добирає</i> з-поміж поданих дієслів те, що найбільш відповідає мовленнєвій ситуації; <i>уникає</i> одноманітності у використанні дієслів зі значенням руху, мовлення та ін.;</p> <p><i>впізнає</i> на слух та в письмових текстах неозначену форму дієслова; <i>добирає</i> неозначену форму до дієслів, поданих в інших формах; <i>використовує</i> неозначену форму у побудові навчальних текстів-інструкцій, порад;</p> <p><i>визначає</i> час дієслова у реченнях, тексті;</p> <p><i>змінює</i> дієслова за особами і числами в теперішньому і майбутньому часі за зразком (таблицею); <i>вживає</i> ці дієслівні форми в реченнях і зв'язних висловлюваннях;</p> <p><i>переконструює</i> навчальні тексти шляхом заміни дієслівних форм відповідно до поставленого завдання;</p>
<p>Дієслова минулого часу.</p> <p>Змінювання дієслів у минулому часі за родами (в однині) і числами.</p>	<p><i>визначає</i> дієслова, які належать до I і II дієвідміни з опорою на закінчення в 3-й особі множини; <i>використовує</i> навчальну таблицю для визначення особи дієслів теперішнього і майбутнього часу, їх закінчень у різних особових формах;</p> <p><i>змінює</i> дієслова минулого часу за родами з опорою на навчальну таблицю та за зразком; <i>ставить</i> дієслова минулого часу в потрібну родову форму за питанням (що робив? (-ла, -ло), що зробив? (-ла, -ло));</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Дієслова на <i>-ся</i> (літературна вимова і правопис). Спостереження за значенням дієслів на <i>-ся</i> у тексті. Утворення (за зразком) різних форм дієслів на <i>-ся</i> і вживання їх у реченнях, мовленні</p>	<p><i>дотримується</i> літературної вимови і правопису дієслів на <i>-ся</i>; <i>утворює</i> і <i>пояснює</i> (за зразком) значення дієслів на <i>-ся</i>; <i>вживає</i> їх у побудові речень, у зв'язному мовленні</p>
<b>Прислівник (8 годин)</b>	
<p>Поняття про прислівник як частину мови (значення, питання, роль у реченні, зв'язок із дієсловами). Незмінюваність — основна граматична ознака прислівників.</p> <p>Прислівники, близькі і протилежні за значенням. Поширення речень (тексту) прислівниками. Побудова речень із однорідними членами, вираженими прислівниками. Спостереження за роллю прислівників у тексті. Вибір із поданих прислівників тих, які найбільше відповідають меті та типу висловлювання.</p> <p>Уживання прислівників під час побудови текстів</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>розрізняє</i> серед поданих слів прислівники; <i>знає</i> їх основну граматичну ознаку — незмінюваність; <i>ставить</i> до них питання; <i>зв'язує</i> їх із дієсловами у словосполучення, <i>вводить</i> у речення; <i>поширює</i> речення найуживанішими прислівниками;  <i>добирає</i> до поданого прислівника синоніми й антонім;  <i>будує</i> речення з однорідними прислівниками;  <i>пояснює</i> значення прислівників у тексті;</p> <p><i>вибирає</i> з-поміж поданих прислівник, який найбільше відповідає змісту речення, тексту</p>

#### 5. Повторення вивченого у початкових класах (4 години)

<p>Виконання навчальних і контрольних завдань</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>застосовує</i> здобуті протягом навчання в початкових класах мовні знання і мовленнєві вміння у процесі виконання навчальних і контрольних завдань</p>
---	---

#### 6. Правопис (протягом року)

<p>Українська абетка (алфавіт).</p> <p>Робота з орфографічним та іншими навчальними словниками.</p> <p>Використання орфографічного словника для перевірки закінчення іменників чоловічого роду з основою на приголосний у родовому відмінку.</p> <p>Правопис іменників, у яких при змінюванні кінцеві приголосні основи [г], [к], [х] перед закінченням <i>-і</i> змінюються на [з'], [ц'], [с'];</p>	<p><b>Учень/учениця:</b>  <i>знає</i> напам'ять українську абетку (алфавіт); <i>називає</i> букви на позначення голосних і приголосних звуків, парних дзвінких і глухих приголосних;  <i>розташовує</i> 10–12 слів у списку за абеткою (алфавітом), орієнтуючись на другу і третю літери у слові;  <i>знаходить</i> потрібне слово у навчальному словнику;  <i>користується</i> орфографічним словником для перевірки закінчення іменників чоловічого роду на приголосний у родовому відмінку (<i>будинку</i>, а не <i>будинка</i>; <i>кетяга</i>, а не <i>кетягу</i>);  <i>відображає</i> на письмі явища чергування приголосних [г], [к], [х] із [з'], [ц'], [с'] та голоного [і] з [е], [о] (<i>нога</i> — на <i>нозі</i>, <i>яблуко</i> — в</p>
---	---

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>кореневий [ї] в окремих іменниках жіночого роду змінюється на [е], [о].          Правопис закінчень іменників жіночого роду на -а в родовому відмінку однини з основою на твердий і м'який приголосний та на [ж], [ч], [ш].          Правопис закінчень іменників в орудному відмінку однини: закінчення -єю в іменниках жіночого роду з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення -єю в іменниках на -ія; закінчення -ем в іменниках чоловічого роду з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення -єм в іменниках з основою на [й].          Практичне засвоєння правопису закінчень найуживаніших іменників чоловічого роду на -ар, -яр.</p> <p>Подвоєння букв на позначення м'яких приголосних, вживання апострофа після кінцевих основи [б], [п], [в], [м], [ф] перед закінченням -ю в іменниках жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини; відсутність подвоєння при збігу приголосних основи.</p> <p>Правопис відмінкових закінчень іменників у множині.</p> <p>Закінчення іменників у місцевому відмінку множини.</p> <p>Уживання ь перед закінченнями прикметників у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини.</p> <p>Написання закінчення (-ій) у прикметниках жіночого роду в давальному і місцевому відмінках однини.</p> <p>Правопис закінчення -і у прикметниках називного відмінка множини.</p> <p>Правопис найуживаніших числівників.</p> <p>Роздільне написання прийменників із займенниками.          Вживання приставної букви н у займенниках 3-ї особи після прийменників.</p>	<p>яблуці, рух — у русі), (піч — пєчі, ніч — нєчі, нєчєй);  <i>вживає</i> у процесі виконання навчальних вправ: у родовому відмінку іменників жіночого роду на -а закінчення -и, -і (стіни, пісні, межі, кручі, груші);          в орудному відмінку однини в іменниках чоловічого та жіночого роду з основою на м'який приголосний та [ж], [ч], [ш] закінчення -єю (землею, межею, кручею, тишею); -ем (конем, ножем, мечем, споришем); закінчення -єю в іменниках жіночого роду на -ія (лінія — лінією); закінчення -єм в іменниках чоловічого роду на [й] (гай — гаєм);  <i>перевіряє</i> за словником закінчення в родовому й орудному відмінках іменників на -ар, -яр (вівчарем, слюсарем, школярем, але маляром, столяром);  <i>вживає</i>: подвоєні букви на позначення м'яких приголосних перед закінченням -ю в орудному відмінку іменників жіночого роду з основою на приголосний (тінню, молоддю); апостроф перед закінченням -ю в іменниках з основою на [б, п, в, м, ф] (любов'ю, Об'ю, верф'ю); в іменнику мати (матір'ю);  <i>не вживає</i> подвоєння в іменниках зі збігом приголосних в основі (якістю, повістю);  <i>користується</i> навчальною таблицею відмінювання іменників у множині у процесі виконання вправ на практичне засвоєння відмінкових закінчень іменників;  <i>вживає</i> закінчення -ах (-ях) в іменниках місцевого відмінка множини (по вікнах, по полях, на морях, по нєчах, на гєрах);  <i>вживає</i> букву ь для позначення м'якості кінцевого приголосного основи у відмінкових формах прикметників (синьої, давнього, братньою, літньому, у могутньому);  <i>правильно позначає</i> на письмі закінчення прикметників жіночого роду у давальному і місцевому відмінках (зимовій, холодній, у хорошій);  <i>дотримується</i> правила написання прикметників у називному відмінку множини (із закінченням -і);  <i>правильно записує</i> числівники 11, 14, 16, 50, 60, 70, 80, 1000; форми родового відмінка числівників 50–80 (п'ятдесяти, шістдесяти, сімдесяти, вісімдесяти);  <i>пише</i> займенники окремо від прийменників;  <i>вживає</i> приставну літеру н після прийменників у займенниках 3-ї особи (біля нього, з нею, при них та ін.);</p>



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Закріплення правопису <b>не</b> з дієсловами.	знає і <i>дотримується</i> правила окремого написання <b>не</b> з дієсловами;
Правопис ненаголошених особових закінчень дієслів теперішнього і майбутнього часу (опора на наголошені форми та на форму 3-ї особи множини).	використовує форми 3-ї особи множини та опорні форми дієслів із наголошеним закінченням для перевірки ненаголошених особових закінчень дієслів теперішнього і майбутнього часу ( <i>ходить, бо кричить</i> );
Правопис дієслів на <i>-ся</i> .	<i>дотримується</i> правила правопису дієслів на <i>-ся</i> ;
Практичне ознайомлення з правописом найуживаніших прислівників.	<i>дотримується</i> правил правопису найуживаніших прислівників, зокрема, передбачених програмою для запам'ятовування;
Використання орфографічного словника для перевірки правильного написання прислівників.	використовує орфографічний словник для перевірки правильного написання прислівників у процесі виконання навчальних вправ і творчих робіт;
Розділові знаки в кінці речень.	<i>правильно вживає</i> розділові знаки в кінці речень;
Кома при однорідних членах речення. Кома перед сполучниками <i>а, але</i> в реченнях з однорідними членами та у складних реченнях.	<i>вживає</i> кому при однорідних членах речення, у складних реченнях (у навчальних вправляннях);
Списування навчальних друкованих і рукописних текстів з дотриманням правил оформлення письмових робіт.	<i>списує</i> текст із рукописного і друкованого текстів обсягом 70–90 слів; <i>дотримується</i> правил оформлення письмової роботи, правил правопису і каліграфії; <i>зіставляє</i> написане зі зразком, <i>виправляє</i> допущені помилки;
Письмо під диктування слів, речень, текстів за орфографічними правилами, вивченими в 2–4 класах.	<i>записує</i> під диктування текст обсягом 70–90 слів, який складається зі слів, що пишуться за фонетичним принципом та за правилами, вивченими в 2–4 класах і визначеними програмою для самостійного застосування учнями, а також за правилами, які були опрацьовані на уроках з допомогою вчителя; слова, передбачені програмою 1–4 класів для запам'ятовування;
Контрольний диктант.	<i>правильно тлумачить, вимовляє і пише</i> слова, передбачені програмою для 1–3 та для 4 класу
<b>Слова, значення, вимову і написання яких учні протягом навчального року мають запам'ятати:</b> <i>аеродром, будь ласка, ввечері, вдень, взімку, вісімдесяти, влітку, восені, вперед, вранці, вчора, гардероб, гектар, гвинтівка, до побачення, держава, дисципліна, ззаду, інженер, кілометр, ліворуч, механік, мізінець, мільйон, назад, напам'ять, океан, попередю, посередіні, портрет, праворуч, п'ятдесят, п'ятдесяти, п'ятсот, революція, республіка, сигнал, сімдесяти, телеграма, телефон, температура, тепер, терпуг, трамвай, тролейбус, фанера, фартух, футбол, цемент, чернетка, шеренга, шістнадцять, шістдесят, шістдесяти, шістсот, щогодні, щоденно, щотіжня, юннат, яринат</i> (60 слів)	



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

**7. Графічні навички письма. Техніка письма.  
Культура оформлення письмових робіт (протягом року)**

Технічні навички.	<b>Учень/учениця:</b>
Графічні навички.	<i>дотримується гігієнічних та технічних правил письма;</i>
Закріплення й удосконалення письма великих, малих букв та пунктуаційних знаків.	<i>вільно відтворює рухи пальцями і передпліччям під час письма у рядку;</i>
Індивідуальні особливості письма.	<i>пише правильно букви, їх поєднання, пунктуаційні знаки; акуратно виправляє нерозбірливі форми графем та їх поєднання;</i>
Розвиток швидкості письма.	<i>безвідривно поєднує елементи букв х, ж, ю; змінює форми букв, їх поєднань, пунктуаційних знаків, зберігаючи розбірливість письма;</i>
Оформлення письмових робіт.	<i>безвідривно поєднує до 6 графем (сир, вуж, день, глум; злива, земля; очерет, апетит тощо) у словах вправ підручника та інших посібників;</i>
Письмо на дошці без графічної сітки	<i>прискорює письмо у межах своїх фізіологічних можливостей, зберігаючи його розбірливість та дотримуючись гігієнічних і технічних правил;</i>
	<i>оформлює письмову роботу відповідно до вимог, зазначених у методичних рекомендаціях «Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи»;</i>
	<i>контролює своє письмо на дошці без сітки: дотримується лінійності письма на дошці без сітки, зберігає пропорційність букв</i>

### III. Соціокультурна змістова лінія

**1. Тематичні групи слів, що називають державу, її столицю, державну символіку, реалії життя народу (протягом року)**

Історичне минуле держави Україна, її столиці.	<b>Учень/учениця:</b>
Розташування України в Європі.	<i>знає і розповідає про утворення української держави, засновників її столиці;</i>
Характерні особливості державних символів України. Українська мова як державний символ України. Державні свята.	<i>знає про те, що Україна є європейською державою, про розташування на українській території географічного центру Європи;</i>
Минуле і сьогодення рідного краю, його природа, люди, що прославили рідне місто чи село.	<i>знає і пояснює, що символізують кольори на прапорі України, герб-тризуб; знає напам'ять Державний гімн і пояснює його зміст; усвідомлює і пояснює, чому українська мова є державним символом нашої держави; знає державні свята (День Незалежності, День Конституції, День Соборності та Свободи України);</i>
	<i>складає письмову розповідь про походження назви рідного міста чи села, вулиці, на якій мешкає, майдану, річки тощо, про природу, відомих людей рідного краю;</i>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Українські народні звичаї, традиції, обереги.	<i>знає і розповідає</i> про найпоширеніші народні звичаї і традиції (зустрічати гостей із хлібом-сіллю, дарувати вишитий рушник тощо); <i>знає і розповідає</i> про українські обереги (вишиванка, вишитий рушник, підкова, часник, пучечки зілля тощо);
Історичне минуле України часів Запорізької Січі.	<i>знає і розповідає</i> про утворення і значення в історії України Запорізької Січі, найвідоміших гетьманів (Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького та ін.);
Відомі люди України минулого і сьогодення	<i>знає</i> імена окремих найвідоміших українських винахідників, учених, письменників, акторів, музикантів та ін.

## 2. Фольклорні твори великої і малої форм (протягом року)

Читання і переказування уривків з українських народних казок, характеристика персонажів, визначення головної думки казки.	<b>Учень/учениця:</b> <i>читає і розповідає</i> українські народні казки; дає характеристику персонажам, <i>визначає</i> головну думку казки, <i>пояснює</i> її повчальний характер;
Відгадування, вивчення і складання загадок.	<i>відгадує</i> загадки, <i>знає напам'ять</i> окремі з них; <i>самостійно складає</i> найпростіші загадки про конкретні предмети, явища, називаючи їх ознаки;
Вивчення веснянок, колискових, колядок, щедрівок, посівалок, ознайомлення з особливостями їх використання. Вивчення народних прикмет. Читання й аналіз доступних народних приказок і прислів'їв	<i>знає напам'ять</i> веснянки, колискові, колядки, щедрівки, посівалки і <i>використовує</i> їх під час дозвілля, ігор, обрядів; <i>знає, пояснює і перевіряє</i> народні прикмети; <i>пояснює</i> значення найпрозоріших народних приказок і доступних прислів'їв, <i>використовує</i> їх у власному мовленні

## 3. Особливості національного мовленнєвого етикету. Правила мовленнєвої поведінки під час спілкування (протягом року)

Ознайомлення з етимологією найпростіших українських формул мовленнєвого етикету.	<b>Учень/учениця:</b> <i>пояснює</i> етимологію найпростіших формул мовленнєвого етикету: <i>добрий день</i> (добро-го дня), <i>до побачення</i> , <i>спасибі</i> , <i>на добраніч</i> ; <i>знає</i> про національні традиції звертання дітей до батьків в українській родині, <i>прагне підтримувати</i> ці традиції у своїй сім'ї; <i>знає і правильно записує</i> українські формули мовленнєвого етикету; <i>свідомо вживає</i> їх у спілкуванні з людьми різного віку, статусу; <i>дотримується</i> правил етикету в громадських місцях
Ознайомлення з особливостями національного етикету в українській родині.	
Вживання українських формул мовленнєвого етикету у громадських місцях з урахуванням віку і статусу людей, з якими відбувається спілкування	

## 4. Соціальні ролі (протягом року)

Стосунки в сім'ї.	<b>Учень/учениця:</b> <i>поважає</i> старших членів родини, <i>допомагає</i> їм; <i>піклується</i> про молодших членів сім'ї; <i>радіє успіхам і співпереживає</i> за невдачі і прикрощі своїх рідних;
-------------------	---

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Ставлення до учнів, учителів і технічного персоналу школи.	<i>підтримує</i> дружні стосунки з однокласниками, завжди готовий допомогти їм; <i>уболює</i> за честь класу і школи; <i>поважає</i> вчителів, <i>толерантно ставиться</i> до старшокласників і учнів молодшого віку, технічного персоналу школи;
Правила етикетної поведінки у громадських місцях (у театрі, на екскурсії, виставці, концерті).	<i>знає і виконує</i> правил етикетної поведінки в театрі, на екскурсії, виставці, концерті; <i>вживає</i> відповідні формули мовленнєвого етикету;
Культура поведінки на природі. Ставлення до природи	<i>цікавиться</i> природними явищами, рослинним і тваринним світом; <i>турбується</i> про природу рідного краю, <i>прагне збагатити</i> її (садить і доглядає рослини, підгодовує птахів тощо); <i>поводиться</i> на природі належним чином

#### IV. Діяльнісна змістова лінія

##### 1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок (протягом року)

Організація робочого місця.	<b>Учень/учениця:</b> <i>своєчасно</i> готується до уроку; <i>тримає</i> в порядку своє робоче місце та навчальне приладдя;
Організація навчальної діяльності.	<i>визначає</i> під керівництвом учителя мету навчання; <i>дотримується</i> режиму навчальної діяльності; <i>працює</i> швидко і зосереджено; <i>приступає</i> до виконання самостійної роботи після її обдумування; <i>раціонально розподіляє</i> час для виконання певної роботи; <i>цінує</i> час — власний та інших людей;
Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу	<i>виконує</i> всі настанови вчителя; <i>слухає і коментує</i> відповіді однокласників; <i>взаємодіє</i> з іншими учасниками навчальної діяльності (у парі, малій групі)

##### 2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок (протягом року)

Робота з підручником.	<b>Учень/учениця:</b> <i>орієнтується</i> в методичному апараті підручника ( <i>розуміє</i> значення всіх символів, кольорових шрифтових позначень); швидко <i>знаходить</i> потрібний матеріал;
Користування додатковими навчальними посібниками.	<i>працює</i> з навчальними посібниками, додатковим матеріалом; <i>користується</i> довідниковою літературою (навчальними словниками, довідниками тощо); <i>шукає</i> нову інформацію в різних джерелах;
Спілкування у процесі навчання	<i>розповідає</i> чітко, послідовно; <i>міркує</i> взаємопов'язаними судженнями в ході монологічного повідомлення; <i>відтворює</i> інформацію з елементами логічної обробки матеріалу (виділення основної думки, встановлення зв'язку між відомим і невідомим матеріа-

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	лом тощо); <i>спілкується</i> належним чином під час виконання групових і колективних завдань
<b>3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок (протягом року)</b>	
Виконання мисленнєвих операцій.	<b>Учень/учениця:</b> <i>визначає</i> головне; <i>самостійно робить</i> висновки із пояснення вчителя; <i>користується</i> порівнянням та аналогією як засобами встановлення нових ознак і якостей; <i>класифікує</i> і <i>групує</i> вивчений матеріал; <i>знаходить</i> і <i>пояснює</i> причиново-наслідкові зв'язки; <i>користується</i> прийомами осмисленого запам'ятовування (план, опорні слова); <i>висловлює</i> аргументовані критичні судження; <i>доводить</i> правильність певного судження та власної думки;
Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових ситуаціях	<i>виконує</i> творчі завдання; <i>застосовує</i> мисленнєві операції, мовні знання і мовленнєві вміння в життєвих ситуаціях для вирішення важливих проблем
<b>4. Формування контрольньо-оцінювальних умінь і навичок (протягом року)</b>	
Перевірка і самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт.	<b>Учень/учениця:</b> <i>використовує</i> засвоєні способи перевірки орфограм; <i>знаходить</i> і <i>виправляє</i> граматичні та стилістичні помилки; <i>контролює</i> послідовність виконання роботи за самостійно складеним планом; <i>здійснює</i> взаємоперевірку;
Оцінювання результатів навчання	<i>оцінює</i> усні відповіді, письмові роботи — власні та однокласників; <i>висловлює</i> оцінні судження

### Програму підготували:

**М. С. Вашуленко**, керівник творчого колективу, завідувач кафедри теорії та методики початкового навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, академік Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор;

**К. І. Пономарьова**, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук;

**О. Ю. Прищепя**, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук;

**В. О. Мартиненко**, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук;

**С. О. Караман**, завідувач кафедри української мови Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, професор;

**Н. І. Лунько**, учитель початкових класів гімназії імені Лесі Українки № 117 м. Києва, вчитель-методист